

JÖNKÖPING UNIVERSITY

*School of Education and
Communication*

Kompetenta kvinnor och tvivelaktiga soldater

Framställningar av män och kvinnor i tidningen
Idun under första världskriget

Competent women and questionable soldiers

Depictions of men and women in the magazine *Idun* during World War I

KURS: *Historia 91–120 hp*

PROGRAM: *Ämneslärarprogrammet*

FÖRFATTARE: *Lisa Rosenqvist*

EXAMINATOR: *Anders Dybelius*

TERMIN: *VT17*

SAMMANFATTNING

Lisa Rosenqvist

Kompetenta kvinnor och tvivelaktiga soldater Framställningar av män och kvinnor i tidningen *Idun* under första världskriget

Undersökningens syfte har varit att studera framställningar av män och manlighet respektive kvinnor och kvinnlighet i den veckovis utgivna damtidningen *Idun* mellan åren 1914 och 1918, tiden för det första världskriget. Dessutom granskas i undersökningen även framställningar av maktrelationer mellan kvinnor och män i nämnda publikation. Undersökningen har genomförts med hjälp av en diskursanalytisk metod och Joan Wallach Scotts teoribildning kring genus som användbar kategori i historisk analys har utgjort undersökningens teoretiska ansats.

I undersökningens resultatdel redogörs för fyra framställningar av kvinnor i *Idun*; den kompetenta kvinnan, den praktiska husmodern, den svaga och konventionella kvinnan samt den borgerliga och kulturella kvinnan. Dessutom synliggörs i undersökningen två framställningar av män i *Idun*; olika typer av soldater samt den behärskade och starke gentlemannen.

I undersökningen framkommer att kvinnor i tidningen *Idun* framställs som kompetenta nog att axla det ökade ansvaret som världskriget potentiellt sett kunde föra med sig, medan diskursen kring män i *Idun* snarare betonar en bristande tilltro till svenska mäns förmåga att agera soldater och krigshjältar. I undersökningen framkommer även att både män och kvinnor i högre grad framställs på ett konventionellt sätt i *Iduns* fiktiva material där den svaga och undergivna kvinnan befinner sig i en underlägsen position i förhållande till den starke och handlingskraftige gentlemannen.

I undersökningens analysdel konstateras att det i tidningen *Idun* under krigsåren förekommer flertalet framställningar av både män och kvinnor som överensstämmer med tidens rådande konventioner för manlighet respektive kvinnlighet, men att även framställningar som utmanade traditionella föreställningar förekommer i det undersökta källmaterialet.

Antal sidor: 46

Innehåll

1 Inledning.....	4
1.1 Syfte	5
1.2 Frågeställningar	5
1.3 Metod och material	5
1.4 Teoretisk ansats.....	8
1.5 Tidigare forskning.....	10
2 Bakgrund.....	13
2.1 Första världskriget i svensk kontext	13
2.2 Kvinnokamp och manlighetsideal under tidigt 1900-tal.....	14
3 Resultat.....	16
3.1 Framställningar av kvinnor och kvinnlighet i <i>Idun</i>	16
3.1.1 Den kompetenta kvinnan	16
3.1.2 Den praktiska husmodern	19
3.1.3 Den konventionella och svaga kvinnan.....	21
3.1.4 Den borgerliga och kulturella kvinnan	24
3.1.5 Sammanfattande delanalys.....	27
3.2 Framställningar av män och manlighet i <i>Idun</i>	30
3.2.1 Olika typer av soldater	31
3.2.2 Den behärskade och starke gentlemanen	35
3.2.3 Sammanfattande delanalys.....	38
4 Analys.....	40
5 Slutdiskussion.....	43
6 Käll- och litteraturförteckning.....	44
6.1 Källor.....	44
6.2 Litteratur	44
6.3 Elektronisk litteratur	45

1 Inledning

Första världskriget markerar en tid i historien då mänskligheten stod inför aldrig tidigare skådade utmaningar och fasor och denna tidsperiod kom att omforma världen i flera avseenden. Europeiska män beordrades att lämna tryggheten för att strida vid fronterna medan de hemmavarande kvinnorna ställdes inför nya arbetsuppgifter och åtaganden. Kriget på kontinenten ekade ända till det neutrala Sverige där dess förlopp diskuterades flitigt i såväl dags- som veckopress.

Det har av genushistoriker sagts att första världskriget kom att bli en tid då de konventionella formerna av manlighet och kvinnlighet utmanades och omförhandlades då världen befann sig i ett läge som manade människor att gå emot och omvärdera normer och traditionella föreställningar om vad det innebar att vara man eller kvinna.¹ Att dessutom fler röster höjdes till förmån för kvinnors emancipation och rättigheter i samhället gör tidigt 1900-tal till en högst relevant tidsperiod att studera ur ett genushistoriskt perspektiv.

En damtidning kan rymma både husmorsbestyr och lättsamhet, men också världspolitik och allvar och med hjälp av dess varierande journalistiska former kan olika uppfattningar om män och kvinnor vid tiden för första världskriget synliggöras. Dessutom erbjuder damtidningen en unik möjlighet att relatera dessa föreställningar till den kontext som tidningarna publicerades i, nämligen en värld i krigstid. Vilka delar av första världskriget presenterades i en tidning avsedd främst för kvinnor och vad säger det om den tidens uppfattningar om män och kvinnor?

Damtidningen *Idun* nådde under tidigt 1900-tal ut till ett stort antal människor² som oundvikligen påverkades i både tanke och handling av det innehåll som presenterades. Att historievetenskapligt studera en publikation som *Idun* ur ett genusperspektiv gör det möjligt att synliggöra bekräftelser på, eller avvikelser från, normer om kvinnlighet och manlighet. Dessa kan i sin tur bidra med viktig kunskap om hur en damtidning kan ha bidragit till dåtidens konstruktioner av genus.

¹ Barbara Caine och Glenda Sluga. *Europas historia 1780–1920: Ett genusperspektiv*. Stockholm: Natur & Kultur, 2003, 206.

² *Idun* hade under tidigt 1900-tal en upplaga på cirka 50 000 exemplar.

1.1 Syfte

Den föreliggande undersökningens syfte är att utreda vilka föreställningar om manlighet och kvinnlighet som förekommer i den veckovis utgivna damtidningen *Idun* under krigsåren 1914 till 1918 samt att analysera hur dessa föreställningar synliggörs i såväl rapporteringen kring första världskriget som i övrigt tidningsinnehåll. Undersökningen syftar även till att synliggöra olika framställningar av maktrelationer mellan män och kvinnor under krigsåren.

1.2 Frågeställningar

- Hur framställs kvinnor och kvinnlighet i tidningen *Idun* under krigsåren?
- Hur framställs män och manlighet i tidningen *Idun* under krigsåren?
- Hur framställs maktrelationerna mellan män och kvinnor i *Idun* under krigsåren?

1.3 Metod och material

Genom att studera texter kan man finna uttryck för människors rådande föreställningar om olika fenomen i ett samhälle vid en viss tid och även se hur identiteter, relationer och föreställningar skapas i mötet mellan text och läsare, menar statsvetaren Kristina Boréus.³ Då det material som ligger till grund för den föreliggande undersökningen är veckotidningar, ett källmaterial bestående av olika texttyper och litterära genrer, har en kvalitativ textanalys valts som metod för att på bästa sätt kunna besvara den föreliggande undersökningens frågeställningar.

I boken *Handbok för kvalitativa metoder* betonar Kristina Boréus vikten av att inte gå in i läsningen av ett textmaterial helt förutsättningslöst utan att istället använda sig av väl avgränsade frågeställningar som syftar till att fungera som ett stöd i läsningen och en guide genom analysen.⁴

Ytterligare en aspekt av textanalysen är det som inte explicit står skrivet i texten utan snarare kan sägas vara underförstått. Genom en så kallad diskursanalys kan det som tas för givet, eller ”står mellan raderna” synliggöras, vilket kan skapa en djupare förståelse för hur exempelvis den grupp människor som kategoriseras som kvinnor framställs i en text.⁵

³ Kristina Boréus. ”Texter i vardag och samhälle”, i: Ahrne, Göran och Svensson, Peter. (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, 2011, 158.

⁴ Ibid, 161.

⁵ Boréus, 2011, 164.

Därför är den textanalys som genomförts i samband med den föreliggande undersökningen en diskursanalys som syftar till att synliggöra de underförstådda uppfattningar om manlighet och kvinnlighet som kan förekomma i källmaterialet.

Antalet diskursanalytiska inriktningar är många och inom det samhällsvetenskapliga forskningsfältet anses Michel Foucault vara en pionjär då han var en av de första att bedriva forskning genom att studera diskurser i olika sammanhang.⁶ Foucault menade historisk kunskap inte kan ses enbart som en återspeglning av verkligheten, utan snarare som ett resultat av en diskurs som konstruerar vad som är riktiga och felaktiga tankar. Detta uppmärksammade han i sin egen forskning bland annat då han synliggjorde psykiskt sjuka människors marginalisering då de betecknats som ”vansinniga” eller ”sinnessjuka”. Foucault betonar språkets och diskursens makt, människor konstruerar sanningar genom att gemensamt förhandla sig fram till dem. Hur människor förstår, talar om och beskriver en individ leder i viss mån till att individen accepterar de attribut som hen tillskrivs, vilket hänger nära samman med Foucaults uppfattning om att diskursen skapar objektet.⁷

Den diskursanalys som kommer att tillämpas i den föreliggande undersökningen kommer inte att begränsa sig till enbart de lingvistiska aspekterna av texterna utan kommer att ha en bredare ingång då diskurser kring män och kvinnor, manlighet och kvinnlighet i tidningen *Idun* vid tiden för första världskriget studeras även utifrån dåtidens sociala praktiker. Dessutom studeras mäns och kvinnors subjektpositioner i tidningen, det vill säga det utrymme som de ges för sitt agerande samt vilka egenskaper och förväntningar som tillskrivs dem.⁸ Detta görs med stöd av Joan Wallace Scotts teoribildning kring hur genus konstrueras i sociala relationer⁹ samt genusaspektens betydelse för maktförhållanden.¹⁰

Undersökningens metod har rent praktiskt tillämpats genom att ett antal nummer av tidningen *Idun* har översiktsslästs i syfte att ringa in resonemang eller värdeord som berör män och kvinnor samt deras respektive attribut och olika relationer dem emellan. Då exempelvis en novell har studerats har framställningarna av de manliga respektive kvinnliga

⁶ Kristina Boréus. ”Diskursanalys”, i: Ahrne, Göran och Svensson, Peter. (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, 2011, 178.

⁷ Sven-Eric Liedman. Michel Foucault. *Nationalencyklopedin*. 2017.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/michel-foucault> (Hämtad 2017-06-12).

⁸ Boréus, ”Texter i vardag och samhälle”, 165.

⁹ Joan Wallach Scott. ”Genus – en användbar kategori i historisk analys”, i: Carlsson Wetterberg, Christina och Jansdotter, Anna. (red.). *Genushistoria: En historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur, 2004, 98.

¹⁰ Undersökningens teoretiska ramverk diskuteras vidare under rubriken ”Teoretisk ansats”.

karaktärerna och dess egenskaper studerats för att få kunskap om den rådande diskursen kring män och manlighet respektive kvinnor och kvinnlighet samt hur dessa tycks förhålla sig till varandra.

Det källmaterial som ligger till grund för den föreliggande undersökningen är utvalda nummer av veckotidningen *Idun* mellan åren 1914 och 1918. Ett nummer av *Idun* varannan månad under perioden för kriget, juli 1914 till november 1918, har granskats med ambitionen att få en variation och en överblick av i tidningsinnehållet under större delar av åren 1914 till 1918. För att kunna följa vissa artikelserier och därmed förstå resonemang i sin helhet har dessutom ett antal nummer utanför den ursprungliga begränsningen studerats. Ett standardnummer av *Idun* bestod av 16 sidor och 47 nummer av tidningen har lästs och granskats i samband med den föreliggande undersökningen.

Tidningen *Idun* var en av de första veckotidningarna för kvinnor i Sverige och startades av Fritiof Hellberg år 1887 och utgavs till och med år 1963 då den till följd av minskande efterfrågan uppgick i tidningen *Vecko-Journalen*. Till en början sade sig *Idun* vara en ”praktisk tidning för kvinnan och hemmet”, men ändrade runt år 1900 profil då hushållstips och recept fick stå tillbaka på bekostnad av ett innehåll inriktat mer på kultur och aktuella händelser. *Idun* rönste stora framgångar under sina tidiga år som damtidning då flera av tidningens medarbetare var kända namn såsom författaren Selma Lagerlöf och journalisten Elin Wägner, vilka lockade ett stort antal läsare.¹¹ Vid tiden för det första världskriget var *Idun* den fjärde största veckovis utgivna tidningen i Sverige med en upplaga på cirka 50 000.¹²

Damtidningen *Idun* hade den borgerliga kvinnan som sin främsta målgrupp, men trots detta lästes tidningen även av kvinnor från andra sociala grupper som inte var lika kulturellt och socialt uppburna som de damer som redaktionen önskade nå. Från 1899 ämnade tidningen även bli en familjetidning med ett innehåll som delvis skulle tilltala även mannen i hushållet, men *Idun* fortsatte dock att attrahera främst kvinnliga läsare.¹³ I jämförelse med andra samtida veckotidningar utmärktes *Idun* av redaktionens ambition att skapa en mer kulturell publikation än konkurrenterna.

¹¹ Svensk presshistorisk förening. *Presshistorisk årsbok 2012*. Stockholm: Svensk presshistorisk förening, 2012, 97.

¹² Lina Sturfelt. *Eldens återsken: Första världskriget i svensk föreställningsvärld*. Diss., Lunds universitet, 2008, 41.

¹³ Gustafsson, Karl-Erik och Rydén, Per. (red.). *Den svenska pressens historia 2: Åren då allting hände (1830–1897)*. Stockholm, Ekerlid, 2001, 328.

Att använda en damtidning som källmaterial för en undersökning innebär även att vissa källkritiska överväganden måste tas i beaktande. Exempelvis kan det ifrågasättas om den bild av kvinnlighet, manlighet och det första världskriget som förmedlas i *Idun* är representativ för den bild som förmedlades i veckopressen som helhet samt om detta verkligen var en återspeglning av rådande samhällsuppfattningar. Att den borgerliga kvinnan dessutom var tidningens tilltänkta målgrupp kan även anses ha färgat dess innehåll genom att rikta fokus mot angelägenheter som i högre utsträckning berörde kvinnor som var mer privilegierade än genomsnittet. Dessa källkritiska aspekter är viktiga, men utgör i sig inget hinder för undersökningen som helhet, då de snarare bidrar till en fördjupad diskussion kring tidningen *Iduns* framställningar av kvinnlighet och manlighet samt hur dessa förhöll sig till den tilltänkta och reella läsekretsen.

1.4 Teoretisk ansats

Joan Wallach Scott är en av de forskare vars teoribildning kring genus har fått störst uppmärksamhet sedan hon år 1986 publicerade artikeln ”Gender: A Useful Category of Historical Analysis”. I artikeln presenterar Scott hur historiker med hjälp av hennes genusteoretiska ramverk kan ställa helt nya frågor till tidigare utforskat historiskt material för att på så vis nå ny kunskap.¹⁴ Scotts förhållningssätt till genus i historisk forskning kommer till användning i den föreliggande undersökningen då framställningar av manlighet respektive kvinnlighet i damtidningen *Idun* analyseras.

Joan Wallach Scott betonar i sin definition av genus två med varandra sammanhängande perspektiv; genus är dels något konstruerat i sociala relationer och som bygger på uppfattade skillnader mellan könen och dels något som kan användas som ett sätt för att visa på och begripliggöra maktförhållanden.¹⁵

Då genus studeras utifrån att vara det som Scott kallar ett ”konstitutivt element i sociala relationer”¹⁶ görs detta med fyra olika delar i åtanke. Den första aspekten en historiker i detta sammanhang kan studera är vilka kulturella symboler som synliggörs och får fungera som representationer för kvinnligt eller manligt, svaghet eller styrka och varför detta sker. En sådan symbol för kvinnlighet kan i den kristna traditionen vara exempelvis Jesu moder Maria

¹⁴ Joan Wallach Scott. *Nationalencyklopedin*. 2017. <http://www.ne.se.uppslagsverk/encyklopedi/lang/joan-w-scott> (Hämtad 2017-05-23).

¹⁵ Scott, 2004, 96.

¹⁶ Ibid, 98.

eller någon annan biblisk karaktär vars egenskaper anses eftersträvansvärda för kvinnor och som därigenom symboliserar idealkvinnan.

För det andra, menar Scott, är det viktigt att studera de normerande tolkningar som görs av de kulturella symbolerna utifrån exempelvis religiösa, politiska och vetenskapliga doktriner och påståenden om manligt respektive kvinnligt. Scott betonar att dessa doktriner är de som traditionellt sett har kommit att dominera och har gått till historien som de enda möjliga alternativen, men att dessa i själva verket ofta är ett resultat av ett förkastande eller förbiseende av alternativa möjligheter. Historien är enligt Scott skriven som att vissa ”normativa ståndpunkter vore produkten av socialt samförstånd snarare än konflikt”¹⁷.

För det tredje hävdar Scott att genusrelationer även bör studeras utifrån samhällsorganisation och sociala institutioner. Detta kan bidra med kunskap om hur faktorer som arbetsmarknad, utbildningssystem och statsform påverkar genuskonstruktioner, vilket avviker från tidigare forskning där genus främst har studerats utifrån den sociala organisationen på familj- och hushållsnivå.¹⁸

Den fjärde och sista aspekten av hur genus konstrueras i sociala relationer är enligt Joan Wallach Scott den subjektiva identiteten där historikern undersöker hur människors självupplevda könsidentiteter konstrueras i relation till ovan nämnda aspekter såsom sociala institutioner och organisationer samt kulturella symboler och normerande tolkningar av dessa.

Enligt Scotts diskussion kring genus som användbar kategori i historisk analys samverkar ovanstående fyra aspekter och det kan även studeras vilka förhållanden som råder aspekterna emellan. I den föreliggande undersökningen kommer genus och framställningar av manligt och kvinnligt i damtidningen *Idun* att analyseras utifrån Joan Wallach Scotts ansats kring hur genus konstrueras samt hur maktförhållanden kan förklaras med hjälp av genus som analytisk kategori. Detta görs dels genom delanalyser relaterade till framställningar av manlighet respektive kvinnlighet i resultatdelen och dels genom en sammanfattande diskussion i undersökningens analysdel.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid, 99.

1.5 Tidigare forskning

Forskningsfältet gällande svensk veckopress är relativt omfattande då det idag anses allmänt vedertaget att även publikationer och tidningar som faller inom ramen för ”skräpjournalistik” kan ge viktiga perspektiv på olika historiska skeenden. Då tidigare forskning gällande första världskriget i veckopressen samt framställningar av manligt och kvinnligt i densamma är av intresse för den föreliggande undersökningen presenteras här ett urval av de publikationer där dessa ämnen behandlas samt ett exempel på genushistorisk forskning kring det första världskriget.

Lisbeth Larsson har skrivit *En annan historia: Om kvinnors läsning och svensk veckopress*, ett pionjärprojekt gällande studiet av veckopress där hon redogör för utvecklingen av den svenska veckopressen och kvinnors läsning. Genom utvalda nedslag mellan 1870-talet och 1960-talet beskriver hon de olika publikationer som haft stor genomslagskraft under olika tider samt det redaktionella arbetet. Larsson menar att veckopressen är ett exempel på en kvinnlig berättartradition och att innehållet i tidningarna traditionellt sett har skildrat sådant som ligger långt från kvinnors verklighet vilket har gjort att läsningen av veckotidningar för många kvinnor har fått utgöra en tillflykt och en inblick i en idealiserad drömvärld. Dock menar Larsson att veckopressen genom historien även kan ge insyn i kvinnors vardagsnära bekymmer och spegla deras frustration och upproriska längtan efter att bryta sig loss från rådande begränsningar.¹⁹ Larssons forskning är användbar i den föreliggande undersökningen då den synliggör karaktären på kvinnors läsning samt journalistiska publikationer, såsom *Idun*, som riktar sig främst till kvinnor.

Även Gullan Sköld har arbetat med veckopressen som källmaterial för sin avhandling *Från moder till samhällsvarelse* där hon studerar kvinnoskildringar i tidningen *Året Runt* mellan 1950- och 1990-talen. Hon konstaterar där att den arbetande kvinnan länge ges litet utrymme i tidningen och att vikten av kvinnan som hemmavarande husmoder upphöjs fram till 1980-talet då en större acceptans för karriärkvinnan kan skönjas. Sköld menar att den tidsperiod hon studerat synliggör kvinnans väg från hemmet till samhället då hon blir en mer aktiv samhällsmedborgare. Samtidigt konstaterar hon även att veckopressen tenderar att placera sig i en åsiktsmässig mittfåra, vilket gör att några radikala ställningstaganden kring potentiellt kontroversiella ämnen såsom kvinnors jämställdhet i samhället sällan görs, då veckopressen

¹⁹ Lisbeth Larsson. *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*. Diss., Lunds universitet, 1989, 8.

har andra syften.²⁰ Sköld betonar istället vikten av hur veckotidningar skrivs och menar att veckotidningars innehåll ska ge läsaren en känsla av gemenskap, delaktighet och möjlighet till identifikation. För att uppnå detta menar Sköld att veckopressens redaktioner måste förhålla sig neutrala i vissa frågor för att tilltala en stor läsekrets.²¹ Skölds undersökning berör en senare tidsperiod än den föreliggande undersökningen, men kan trots det bidra med infallsvinklar kring den journalistiska tonen i veckopressen.

Ulrika Holgersson har studerat problematiken kring klass i svensk dampress under tidigt 1900-tal med fokus på *Svensk Damtidning*. Holgersson konstaterar att *Svensk Damtidning* vid denna tid i mångt och mycket var en tidning som välkomnade såväl välbeställda som mindre bemedlade kvinnor och rent innehållsligt ägnades även uppmärksamhet åt arbetarkvinnors liv och förutsättningar.²² Holgersson har även genom diskursanalyser av begrepp såsom ”arbete” och ”bildning” i *Svensk Damtidning* nått fram till slutsatsen att tidningen ofta lyfte fram tilltalande egenskaper hos arbetarkvinnor och det poängterades även flitigt att de mer bildade kvinnorna saknade dessa beundransvärda kvaliteter. De fattiga kvinnornas flit, förnöjsamhet och goda modersinstinkter upphöjdes särskilt som eftersträvansvärt, hävdar Holgersson.²³ Då tidningen *Idun*, som utgör källmaterial för den föreliggande undersökningen, var en publikation som gjorde anspråk på att vara en tidning för den bildade borgarkvinnan bidrar Holgerssons resonemang om klass och vem en tidnings innehåll riktar sig till med ytterligare en dimension till den föreliggande undersökningens analys. Då Holgersson dessutom arbetar med diskursanalytisk metod har även inspiration till den föreliggande undersökningens tillvägagångssätt kunnat hämtas ur Holgerssons *Populärkulturen och klassambället: Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*.

Historikern Lina Sturfelt är den som främst har forskat på det källmaterial som närmast angränsar till det den föreliggande uppsatsens dito, det vill säga svensk veckopress vid tiden för det första världskriget. Det övergripande syftet med Sturfelts forskning inom detta område är att undersöka hur människors upplevelse av första världskriget kom att forma föreställningar om och skildringar av kriget och den svenska neutraliteten. I sin forskning har hon använt sig av krigs- och neutralitetsberättelser i svensk veckopress mellan åren 1914

²⁰ Gullan Sköld. *Från moder till samhällsvarelse: Vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året Runt*. Diss., Stockholms universitet, 1998, 360.

²¹ Ibid, 353.

²² Ulrika Holgersson. *Populärkulturen och klassambället: Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*. Diss., Lunds universitet, 2005, 293.

²³ Holgersson, 2005, 297.

och 1939 för att komma åt ett, som hon själv hävdar, mer populärkulturellt tänkande kring krig och konflikter.²⁴

I avhandlingen *Eldens återsken: första världskriget i svensk föreställningsvärld* har Lina Sturfelt undersökt fyra veckotidningars krigsskildringar och identifierat fyra olika typer av krigsberättelser som visar på komplexiteten i den svenska krigsförmedlingen. Sturfelt talar om fatalistiska, heroiska, idylliska och tragiska krigsberättelser som alla är delar av den svenska veckopressens försök att förmedla och begripliggöra det ofattbara och förödande krig som pågick i världen.²⁵

Sammanfattningsvis utgör Lina Sturfelts forskning en utgångspunkt för den föreliggande undersökningen då hennes systematiska undersökning av veckopressen, däribland tidningen *Idun*, ger en samlad bild av människors föreställningsvärld under första världskriget. Den föreliggande undersökningen ämnar dock bredda forskningsfältet genom att fokusera på hur manlighet, kvinnlighet och maktrelationer mellan könen kunde framställas i tidningen *Idun* under krigsåren, vilket är något som Sturfelt lämnar utforskat.

Barbara Caine och Glenda Sluga belyser i boken *Europas historia 1780-1920: Ett genusperspektiv* genusaspekter kring bland annat första världskriget. De fastslår att det är allmänt accepterat att tala om en ”könskras” under krigsåren då de konventionella formerna av manlighet och kvinnlighet hotades och sedermera till viss del omformades.²⁶ Denna slutsats utgör en viktig utgångspunkt för den föreliggande undersökningen och studiet av manlighet och kvinnlighet i damtidningen *Idun* under krigsåren. Det kan då vidare analyseras om, hur och i vilken utsträckning denna könskras synliggörs i en publikation som *Idun*.

Som tidigare nämnts har undersökningar gällande skildringar av kvinnor i svensk veckopress gjorts i viss utsträckning med fokus främst på senare hälften av 1900-talet, men manlighet och manliga ideal och roller i veckopressen är inte lika väl kartlagt. Detta innebär att den föreliggande undersökningen kan bidra med nya aspekter av hur konstruktioner av både kvinnlighet och manlighet, samt dess inbördes maktrelationer, kunde se ut i en damtidning såsom *Idun* vid tiden för det första världskriget.

²⁴ Lina Sturfelt. Draken, dödsmaskinen och tjocka Bertha: Första världskrigets vapen i svensk veckopress. *Historisk tidskrift*. vol 128. no. 3 (2008): 411-426.

²⁵ Sturfelt, *Eldens återsken: Första världskriget i svensk föreställningsvärld*, 2008, 78.

²⁶ Caine och Sluga, 2003, 206.

2 Bakgrund

2.1 Första världskriget i svensk kontext

Då det första världskriget utbröt i juli 1914 som en följd av bristande maktbalans och nationalism på flera håll i Europa närde många människor ett hopp om att detta krig skulle leda fram till en definitiv och varaktig världsfred.²⁷ Så blev dock inte fallet, utan istället kom det första världskriget att kännetecknas av drygt fyra års blodiga och fruktlösa strider i skyttegravar, lidande och död i en omfattning som världen aldrig tidigare skådat.²⁸

Sverige förklarade sig tidigt neutralt i kriget, men det omfattande världskriget kom ändå att påverka Sverige och svenskarna både på ett individuellt och på ett samhälleligt plan. Människor levde med en oro kring vad som skulle hända om det rasande kriget i Europa faktiskt nådde fram till Sverige och genom brev från frivilliga svenska soldater som stred vid fronten blev krigets svåra prövningar synliggjorda i de svenska hemmen.²⁹ Män över hela landet inkallades då det svenska försvaret mobiliserades för att stärka landets gränser och kunna möta eventuella angrepp. Ransonering, prishöjningar och livsmedelsbrist blev vardag även i det neutrala Sverige då export- och importförhållanden påverkades av kriget.

Lars Gyllenhaal och Lennart Westberg har i boken *Svenskar i krig 1914-1945* redogjort för svenska soldaters inblandning i första världskriget och påvisar att ett antal svenskar stred i kriget, vilket förblev ett relativt okänt faktum i hemlandet. Ett hundratal svenskar ställde sammanlagt upp i de tyska och franska arméerna medan tusentals svenskar inkallades till amerikansk stridstjänst. En stor andel av dessa svenskamerikanska män var utvandrare som ironiskt nog hade lämnat Sverige för att slippa göra värnplikt.³⁰ Det är dock inte några av dessa män som benämns som ”tvivelaktiga soldater” i den föreliggande undersökningen. Benämningen åsyftar istället de hemmavarande svenska män som eventuellt skulle kunna komma att bli inkallade till krigstjänst om striderna nådde innanför svenska gränser. Dessa ”tvivelaktiga soldater” representerar alltså den stora majoriteten av svenska män som befann sig utanför stridernas hetta och vars krigsduglighet förblev oprövad.

²⁷ Sturfelt, *Eldens återsken: Första världskriget i svensk föreställningsvärld*, 2008, 13.

²⁸ John P MacKay. *A history of world societies*. 9. uppl. Boston: Basingstoke, 2012, 847.

²⁹ Sturfelt, *Eldens återsken: Första världskriget i svensk föreställningsvärld*, 2008, 11.

³⁰ Lars Gyllenhaal och Lennart Westberg. *Svenskar i krig 1914-1945*. Lund: Historiska Media, 2008. E-bok.

Då första världskriget bröt ut år 1914 förändrades livet för många män och kvinnor i Europa och det finns en spridd uppfattning om att både första och andra världskrigets villkor ledde till att jämlikheten mellan könen, främst på arbetsmarknaden, ökade då kvinnor fick träda in i yrken som blivit vakanta då männen kallats ut i krig. Dock är detta en förskönande bild av händelseförloppet, menar dagens kvinnoforskare som också hävdar att den gamla ordningen i stor utsträckning återställdes efter krigens slut då männen återvände hem.³¹ Kvinnors ökade närvaro på arbetsmarknaden under första världskriget fick emellertid följden att fler kvinnor utvecklade sitt yrkeskunnande inom olika professioner och fick uppleva friheten som det innebar att ha en lön att fritt förfoga över, något som både stärkte de arbetande kvinnornas självbild och inspirerade andra kvinnor att våga engagera sig och hävda sina rättigheter.

Trots att Sverige aldrig kom att spela en aktiv roll i det första världskriget kom denna tidsperiod ändå att präglas av förändrade levnadsförhållanden och en oro kring vad som skulle kunna hända³². Denna ovisshet återspeglas även i det källmaterial som använts i den föreliggande undersökningen. Att det tidiga 1900-talet dessutom var en tidsperiod som påverkade synen på manlighet och kvinnlighet framgår även det med tydlighet i *Idun*. Även i en kulturell damtidning var kriget en påtaglig verklighet som behövde avhandlas och som även den påverkade dåtidens föreställningar om manlighet och kvinnlighet.

2.2 Kvinnokamp och manlighetsideal under tidigt 1900-tal

Tidigt 1900-tal var en omvälvande period i Sverige då alltför politiska partier yrkade på en demokratisering med allmän och lika rösträtt och större samhällsligt handlingsutrymme för fler människor. Uppfattningar om vilka rättigheter som män respektive kvinnor borde få åtnjuta samt hur rådande normer och lagar kunde förändras var ämnen som avhandlades i andra delar av Europa och som symptomatiskt även kom att hamna på den svenska agendan.

Under samma period som arbetar-, nykterhets- och väckelserörelserna hade börjat organiseras i Sverige under senare delen av 1800-talet hade även en kvinnorörelse börjat ta form med förgrundsgestalter som bland andra Fredrika Bremer. Till en början var kvinnofrågor och organiserad strid för kvinnors villkor en sak för medelklasskvinnan, men

³¹ Yvonne Hirdman. *Kvinnohistoria: Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion, 1992, 188.

³² Bo Stråth. *Sveriges historia: 1830–1920*. Stockholm: Norstedt, 2012, 142.

runt sekelskiftet kom allt fler kvinnor att engagera sig i kampen för bland annat kvinnlig rösträtt. Fackföreningar för typiskt kvinnliga yrken tog form och tidningar med emancipationsanspråk blev vanligt förekommande. Detta ledde till en gradvis förskjutning av bilden av den hemmavarande, stillatigande och underordnade husmodern till en något mer nyanserad bild av en kvinna som i högre grad stod upp för sina egna rättigheter, bland annat till valdeltagande och en plats i arbetslivet. Svenska kvinnor fick sedermera rösträtt år 1919 och kunde praktisera denna rättighet första gången i valet 1921, men vägen dit hade varit lång och frågan hade varit aktuell länge innan förändringen kom till stånd.³³

Den omställning i arbetslivet som första världskriget bidrog till ansågs inte enbart positiv för framförallt männens del, menar Caine och Sluga, som har granskat första världskriget ur ett genusperspektiv. De hävdar att manligheten och mäns status på hemmafronten hotades då kvinnor gavs tillträde till arbetsmarknaden i större utsträckning och att detta ledde till en form av könskrig då normerna kring konventionell manlighet och kvinnlighet utmanades. Att det första världskrigets ändlösa skyttegravskrig och elände dessutom inte heller bidrog till den idealiserade bilden av den manliga, heroiska och segervissa soldaten gjorde att maskuliniteten undergrävdes och ifrågasattes ytterligare under denna tidsperiod.³⁴ Raewyn Connell, som diskuterat olika typer av manlighet, pekar även han på slutet av 1800-talet och tidigt 1900-tal som en tid då genusordningen utmanades och att utöver den hegemoniska, allmänt accepterade idealbilden av manlighet kom underordnade och marginaliserade former av maskulinitet att uppstå, vilka breddar uppfattningen om vilka egenskaper en man kan besitta.³⁵

³³ Ulla Manns. Kvinnoorganisation. Nationalencyklopedin. 2017.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kvinnoorganisation> (Hämtad 2017-04-28).

³⁴ Caine och Sluga, 2003, 207.

³⁵ Raewyn Connell. *Maskuliniteter*. 2. uppl. Göteborg: Daidalos, 2008, 204.

3 Resultat

I resultatdelen besvaras undersökningens frågeställningar under två separata rubriker vilka redogör för framställningar av kvinnor och kvinnlighet respektive män och manlighet i tidningen *Idun*. I dessa två avsnitt synliggörs även framställningar av maktrelationer mellan kvinnor och män. De två avsnitten avslutas med sammanfattande delanalyser.

3.1 Framställningar av kvinnor och kvinnlighet i Idun

I nedanstående del av resultatredovisningen redogörs för olika framställningar av kvinnor och kvinnlighet som förekommer i tidningen *Idun* under krigsåren i såväl krigsrapporteringen som i övrigt tidningsinnehåll. Redogörelsen avslutas med en sammanfattande delanalys då framställningarna diskuteras utifrån Joan Wallach Scotts teoribildning kring genuskonstruktioner och maktförhållanden.

3.1.1 Den kompetenta kvinnan

En av de framställningar av kvinnor och kvinnlighet som syns i det undersökta källmaterialet är den kring den kompetenta och handlingskraftiga kvinnan. Diskursen kring denna typ av kvinna förs främst i artiklar och reportage som på olika sätt exemplifierar kvinnans förmåga att uträtta det mesta med bravur. Dessutom betonas i flera sammanhang vikten av att även männen bör inse att ”den utvecklade, kloka och självständiga kvinnan”³⁶ också är den kvinna som kan göra sin make lyckligast och göra äktenskapet till vad det bör vara.

Den kompetenta kvinnan synes i flera rapporter från de krigförande länderna där kvinnor på ett explicit sätt var delar av krigsmaskineriet då de fick nya uppgifter på hemmafronten samt på olika sätt stöttade upp de stridande soldaterna. I en skildring av de tyska hjälparbetarkvinnorna betonas deras glada arbetsvilja och det faktum att de själva tycks anse att en kvinna med den rätta fosterlandskärleken alltid vill bidra med det hon kan i tider av svårigheter. Detta trots att arbetet ofta tycks övermäktigt och trötlöst:

Och alla dessa kvinnor, som arbeta och försaka på olika sätt, de bära härunder med hjältemod sin börda af sorg och oro för män, söner och bröder, men känna det som en plikt att ej förråda sin smärta.³⁷

³⁶ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 31.

³⁷ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 49.

Genomgående i framställningarna av den kompetenta kvinnan syns bilden av kvinnan som förmögen att maskera sin egen oro inför skrämmande situationer och istället visa en positiv och hurtfrisk fasad som ska ingjuta mod i befolkningen och förvissa allmänheten om att en kvinna med lätthet kan hantera såväl hemmets bestyr som krigets brutala realiteter. I en hyllningshälsning till de kvinnliga sjuksystrarna tydliggörs återigen kvinnans förväntade förhållningssätt: ”Att aldrig tröttnas, när sorgerna tära, att tåligt ängslan och kvidan bära, och bära det gladt - det ha ni förstått.”³⁸

I *Idun* förs diskursen kring den kompetenta kvinnan med en stark tilltro till hennes förmåga att göra skillnad och förbättra världsläget genom hennes förnuft och samarbetsvilja. Detta märks i en artikel om den internationella kvinnokongress som hölls i Haag år 1918 och som syftade till att kvinnor från både stridande och neutrala länder gemensamt skulle arbeta för fred:

Kvinnorna från de krigförande länderna äro de, som ha den viktigaste uppgiften, och dem tillkommer äran för att ha kunnat höja sig öfver stundens bitterhet, hat och olyckor och möta hvarandra med ett handslag, medan deras män mötas med bajonetter. Men även de neutrala ländernas fredsvilja bör vara representerad, för att en kongress som denna skall ge ett fullkomligt uttryck för stämningarna bland kvinnor öfver hela världen.³⁹

I artikeln uttrycks ett tydligt hopp om att Europas kvinnor i högre grad än männen vet hur freden kan skipas, då de till skillnad från männen har förmågan att samtala sig till en lösning snarare än att bruka våld. Detta är förstås en förenklad syn på den komplicerade situation som ett krig utgör, men genomgående omnämns likväl den kompetenta kvinnan med tillförsikt då kriget avhandlas. Hon ses inte som en passiv åskådare av hemsigheterna utan istället som en aktiv deltagare som har en inneboende styrka och kapacitet som kan vara avgörande för krigets utgång. Denna framställning kan säkerligen ha syftat till att stärka kvinnors självbild i en tid då världen stod inför potentiell fara och kvinnans ansvarsområden möjligen skulle komma att utökas.

Något som utmärkte tidningen *Idun* som publikation vid tiden var dess borgerliga profil vilket syns tydligt i form av framställningen av den kompetenta kvinnan. Porträtt av kvinnor som vikt sina liv åt sina karriärer är vanligt förekommande i *Idun* och de kvinnor som presenteras är uteslutande ogifta damer som kan ha ansetts tillhöra det borgerliga skiktet och

³⁸ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 1.

³⁹ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 18.

åtnjuta de sociala förmåner som det medförde. Den borgerliga karriärkvinnan beskrivs med egenskaper som energisk, företagsam och flitig⁴⁰ och det läggs i artiklarna vikt vid att karriärkvinnan följer sitt kall i livet och oftast är ogift. Dessa framställningar bidrar till en tudelad bild av den kompetenta kvinnan; dels den handlingskraftiga husmodern som rycker in där det behövs i krigstid, men som ändå rör sig inom normen för den hemmavarande hustrun, och dels den intelligenta och utbildade kvinnan som valt att avstå från familjelivet och dess uppgifter då hon till följd av sin begåvning är menad att viga sitt liv åt karriären istället. Då en kvinna väljer att kombinera karriär och familjeliv ses detta som ovanligt vilket synliggörs då tidningen *Idun* rapporterar om det gifta paret Olof Westerstahl och Sonja Branting-Westerstahl som samtidigt avlagt juristexamen, vilket antas kunna kollidera med parets övriga åtaganden:

Det var de juridiska studierna som sammanförde dem, och ingendera har släppt juridiken för de mångahanda andra uppgifter, som följa med ett yrke för mannen och hem och barn för hustrun.⁴¹

I rapporteringen kring paret Branting-Westerstahl syns ett implicit antagande att hustrun trots sin gedigna utbildning ändå är mor och maka i första hand, medan makens yrkesbana tycks mer okomplicerad. Dock tyder *Iduns* uppmärksammande av den ovanliga tilldragelsen på en önskan om att synliggöra den kompetenta kvinnan som skiljer sig från normen, men samtidigt lyser traditionella värderingar igenom.

I en lättsam berättelse om hur livet kan te sig för en ”fru doktor” förstärks ytterligare problematiken och svårigheterna med att balansera yrkeslivet med kvinnans övriga plikter:

Det finns verkligen kvinnor af så gedigen sammansättning att de utan att brista, kunna med försakelse af hvila sköta en praktik och samtidigt vara den hvilans genius, mannen gärna vill finna i hustrun, för att hon skall kallas ”god”. Samtidigt också vakande, omtänksam moder - samtidigt också munter och vänlig, så att tjänarna trivas - och dessutom det stora ljus i slakten, den hos hvilken man söker uppmuntran och goda råd, när så behöfs.⁴²

Författaren Selma Lagerlöf var en av de kvinnor som fick sitt första erkännande i *Idun* och tidningen rapporterar om när Lagerlöf som första kvinna valdes in i Svenska Akademien. I artikeln betonas att läsarna inte ska tro att Lagerlöf blivit erbjuden platsen som ledamot till

⁴⁰ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 10.

⁴¹ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 1.

⁴² *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 51.

följd av att hon är kvinna, utan för att hon faktiskt besitter en unik skicklighet som gör henne jämförbar med andra stora författare:

Selma Lagerlöfs inval betecknar alltså inte på något sätt någon ny ära i Svenska Akademien eller i svenska landet, sedan man börjat välja in våra stora författare var hon ofrånkomlig, det är alltsammans, och det blir nog lika långt till nästa kvinnliga ledamot som till nästa Selma Lagerlöf.⁴³

Här syns tydligt uppfattningen om att kvinnor inte ska anses bli insläppta i samhälls- och arbetsliv på nåder, utan att de, i likhet med männen, har en värdefull kompetens att bidra med. Dock betonar även ovanstående citat att Selma Lagerlöfs inträde i Svenska Akademien sågs som något unikt som frångick gängse förfarande och som förmodligen sade mer om hennes exceptionella erkännande som författare än om tidens acceptans för kvinnor verksamma i litterära kretsar.

3.1.2 Den praktiska husmodern

Ytterligare en framställning av kvinnan i tidningen *Idun* under krigsåren är den praktiska husmodern som i likhet med den kompetenta kvinnan ses som stark och driftig. Dock betonar framställningarna av den praktiska husmodern arbetet i hemmet och hushållets ekonomi som denna kvinnas högsta prioritet och belyser det ansvar hon förväntades ta i rådande krigstid.

Då Sverige var neutralt under det första världskriget blev kriget för många svenska synonymt med praktiska bekymmer snarare än död och förstörelse. Ransonering av flertalet varor blev en följd av begränsad tillgång och minskade importmöjligheter. Detta blev ett reellt problem i många svenska hushåll då nya praktiker kring matlagning och hushållsekonomi fick börja tillämpas. Denna nyttobetonade aspekt av krigets konsekvenser är genomgående tydligt i diskursen kring den praktiska husmodern.

I artikeln ”En reformering af sorgdräkten” beskrivs år 1914 i beklagande ordalag att bruket kring den kvinnliga sorgdräkten, som införskaffas och används då en närstående gått bort, i det rådande krigsläget bör förändras. Skribenten anser att den tragiska och opraktiska klädseln ”fördystrar stadens yttre lif” och inte är anpassad för tidens rörliga kvinna som befinner sig ute i samhället. Dessutom betonas den ekonomiska aspekten av dilemmat med sorgdräkten:

⁴³ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 1.

En fullständig sorgdräkt kostar ej så litet, helst som utgiften påtvingas vid ett tillfälle, när en mängd andra utgifter blir nödtvång, familjens kassa ofta genom sjukdomstid är hårdt anlitad och när därtill kanske genom en försörjares död en skräckinjagande ovisshet för framtiden inträdd.⁴⁴

Exemplet belyser de svårigheter som många kvinnor säkerligen brottades med i krigstid, även om det inte var en verklighet för de flesta svenska husmödrar. Inte nog med att en kvinna i krigstid riskerade att mista sin livskamrat, de riskerade även att bli illa ansedda om de inte uppfyllde sina plikter som sörjande änkor genom att införskaffa en kostsam sorgdräkt:

Mången mor, som gärna skulle vilja afstå den för henne förhållanden dyra utrustningen, äfven om den är en skänk, för ett nödvändigt plagg åt ett barn, vet att domen skulle låta: Hon sörjer honom inte.⁴⁵

Genom att tidningen *Idun* betonar en så till synes banal aspekt av kriget som en normativ klädsel synliggörs den praktiska husmoderns upplevda vånda över att vara tvungen att förhålla sig till konventioner gällande yttre attribut och vad dessa signalerar. Ovanstående exempel visar även på den praktiska husmoderns ekonomiska utsatthet, då hon i hög grad var beroende av sin makes inkomst.

Att ett tungt ansvar för just hushållsekonomi vilade på kvinnans axlar i krigstid vittnar ”Ett kapitel för husmödrar” om i *Idun* år 1917. I artikeln ger en erfaren småländska tips och råd om hur svenska kvinnor bör sköta ett hushåll i ”dyrtider”⁴⁶ genom att se över budgeten, lagra livsmedel, odla egna grönsaker och, inte minst, dryga ut några av de mest eftertraktade varorna:

Bordssmöret bör gifvetvis utdrygas, men det kan ju ske med moderation och hvad som kommer på bordet behöfver inte precis likna en degmassa. Detta krigssmör smakar förträffligt och smular sig ej, om det ej förvaras för kallt.⁴⁷

Trots att svenskarna överlag var förskonade från krigets vedermödor utgjorde det trots allt ett avlägset hot mot vilket husmodern tvingades rusta sig inför genom att snäva åt budgeten och lära sig att följa nya riktlinjer för hur ett hem och hushåll skulle tas om hand. *Idun*s framställningar av den praktiska husmodern gör gällande att detta ansvar i första hand bör

⁴⁴ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 40.

⁴⁵ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 40.

⁴⁶ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 19.

⁴⁷ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 19.

ligga på kvinnan då hon i egenskap av ”hemmets beskyddare”⁴⁸ känner ett särskilt ansvar för hushållets upprätthållande i svåra tider.

I framställningarna av den praktiska husmodern syns tydligt de uppgifter hon förväntas ta sig an och att hennes främsta arena, till skillnad från den kompetenta kvinnans, är hemmet. Detta betonas i en nyårskrönika från år 1915 då kvinnan manas till krigsberedskap genom att upprätthålla sitt vardagliga arbete:

Om olyckan nu kommer, låt den finna oss på vår post, vakna, rustade med den sinnets jämnvikt som kommer af den lugna, trogna pliktuppfyllelsen i hvardagskampen. Med axlar redo att bära den ökade bördan som kommer att tillmätas åt envar.⁴⁹

Den praktiska husmoderns duglighet betonas genomgående i *Idun*, men till skillnad från framställningarna av den kompetenta kvinnan syns hennes sårbarhet och beroendeställning gentemot sin make tydligt. Den praktiska husmodern besitter kunskaper om hem och hushåll, men är inte komplett utan en försörjande make vid sin sida.

3.1.3 Den konventionella och svaga kvinnan

En diskurs som kontrasterar till tidigare nämnda framställningar av företagsamma kvinnor i *Idun* är diskursen som ofta förs i *Iduns* fiktiva material och som i högre grad synliggör den svaga kvinnan i beroendeställning som förväntas agera utifrån äldre konventioner. Denna kvinnas förmågor reduceras ofta till en individ som är nöjd så länge hon står under en mans beskydd, vilket tycks vara ett måste för att hon ska få en dräglig tillvaro. I artikelserien ”*Iduns* fria val” skildras stereotypa skisseringar av kvinnliga och manliga karaktärer, och i berättelsen om ”Den öfvergifna” syns uppfattningen om den svaga kvinnan i behov av manlig räddning: ”Jag såg henne som figur i en tragedi, som ofelbart gifvit henne märken för lifvet. Hon tilltalade mig och väckte min renaste sympati.”⁵⁰

I denna framställning syns den övergivna kvinnan som ett hjälpsökande offer som när en ny man går med på att ta sig an henne omedelbart överlåter sig till honom och intar en undergiven maktställning. Det talas om hur den ”öfvergifna dyrkade sin räddare”⁵¹ och hur hennes liv kommer på rätsida enbart till följd av att hon återigen lyckats välsignas med en

⁴⁸ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 19.

⁴⁹ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 1.

⁵⁰ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 27.

⁵¹ Ibid.

beskyddande och försörjande man i sitt liv. Trots att ovanstående citat är hämtade ur vad som kan sägas vara en stereotyp skildring av en kvinna i en viss belägenhet berättar den ändå om samtidens synsätt på kvinnans beroendeställning gentemot mannen och hur denna kan gestalta sig i undergiven tacksamhet.

Vidare i artikelserien ”*Iduns* fria val” syns reflektioner kring den fogliga läkarhustrun som håller sig inom de konventionella ramar som knyter kvinnan starkt till hemmet och inte gör anspråk på mer tid eller uppmärksamhet från sin upptagne makes håll:

Hon öfvar snart upp sig till att alltid ”ha det bra”. Han, som hör så mycken klagan, får af henne höra endast goda ord. Hon lär sig försakelsens teknik och fyller småningom af den kloketens anda, som i hvardagslag kallas att hålla god min.⁵²

I ovanstående citat förmedlas hur en hustru till en framstående man i allt hon gör ska vara tillåtande och accepterande inför att finnas på sin post i hemmet, då hennes makes yrke tycks vara så viktigt att det överskuggar allt. I resonemanget kring läkaren och hans hustru framförs även en rekommendation till kvinnan om att bli kvar i sin stillatigande roll på hemmaplan, då för högt ställda förväntningar från hennes håll, ”s.k. fruntimmersaktiga missgrepp”⁵³ kan resultera i att hennes make leds på villovägar och blir benägen att söka närhet hos en mer medgörlig kvinna utanför hemmet. Här tydliggörs framställningen av kvinnan som stannar inom hemmets konventioner och inte vågar bryta normer av rädsla för att drabbas av olika former av sanktioner, i detta fall risken att bli bedragen av sin make om hon inte i allt är honom stöttande och undergiven.

I novellen ”Kvinnan i alkoven” förfasas i *Idun* en man över att hans hustru utan att viddala honom har gått till ett musikcafé för att njuta av underhållningen, något som befäster den svaga kvinnans undergivna roll:

Hur vågade Rosalind gå hit? Det var visserligen en fullt anständig lokal, men hur vågade hon förslösa tid och pengar, hans pengar och den tid, som tillhörde hans hem och barn, på en sådan plats?⁵⁴

I novellen betonas diskursen kring den svaga kvinnan i hemmet, och i detta fall riktas ljuset mot en kvinna som avviker från normen och drabbas av sin makes vrede då det blir tydligt att han anser att kvinnan lever gott på hans pengar och i och med det bör ses som fast

⁵² *Idun* 1915; 28:e årgången, nr. 4.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 31.

knuten till hemmet och barnen. Detta tyder på en uppfattning om att kvinnan i gengäld för allt det förmånliga hon får ta del av genom sin make förväntas att troget befinna sig på sin post i hemmet. Det faktum att även maken befinner sig på caféet efter avslutad arbetsdag och inte beger sig hem, belyser även uppfattningen om att en man, till skillnad från den konventionella kvinnan, tillåts ha fri tid för rekreation utanför hemmet medan kvinnans tid är något mannen förfogar över.

I berättelsen ”Barnet” syns framställningen av den konventionella kvinnan i en skildring av en moder som i allt hon gör sätter sitt lilla barn i första rummet:

Hvad behöfde hon andras sällskap? Hon fann alla nöjen och förströelser banala. Efter andras tycken och omdömen frågade hon föga. Hon hade sitt barn och för detta lefde hon.⁵⁵

Den totala hängivenheten gentemot sitt älskade barn är säkerligen en känsla som *Iduns* kvinnliga läsare kunde relatera till, vilket också gör berättelsens upplösning tankeväckande då det uppdagas att den omsorg och uppoffrande kärlek som modern i berättelsen visar sitt barn, representerar en kvinnas förväntade omsorger i en kärleksrelation: ”Först nu märker jag att jag alldeles förgätit att nämna barnets namn; det var - kärleken.”⁵⁶

Här framställs kvinnan på ett överlåtet och självförsakande sätt som gör gällande att kvinnan i första hand bör ägna sin make den uppmärksamhet som annars riskerar att gå till det sociala livet och ambitionerna om självuppfyllelse.

Framställningarna av den konventionella och svaga kvinnan i *Idun* står i skarp kontrast till den kompetenta kvinnans företagsamhet och den praktiska husmoderns flit, vilka vid flertalet tillfällen manifesteras. Då den svaga och konventionella kvinnan syns, främst i det fiktiva tidningsinnehållet, synliggörs stundtals även där en kvinna som försöker gå ur sin traditionella roll och stå på egna ben, men som senare hemfaller till de förväntningar som finns på henne och hennes uppträdande och egenskaper. I novellen ”Kärlek och åskväder” syns den självsäkra och frigjorda unga kvinnan som håller tänkbara friare på armlängds avstånd och som betonar att hon inte vill underkasta sig en mans vilja. Detta förändras dock snabbt en bit in i novellen då ett åskoväder reducerar den kavata unga damen till en hjälplös liten flicka och det slås fast att hon trots allt är i behov av mannens beskydd och omsorger:

⁵⁵ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 45.

⁵⁶ *Ibid.*

I ett hörn af förstugan stod Anna, ännu darrande med händerna för ögonen. Gösta gick fram till henne och tog hennes händer i sina. ”Var inte rädd, lilla Anna, hviskade han, jag är ju hos dig.”⁵⁷

Den vändning som återfinns i novellen belyser hur den svaga kvinnan faller tillbaka i den förväntade kvinnorollen och visar på ”svag känslsamhet”⁵⁸ som tycks vara typiskt kvinnligt och som därmed är beroende av mannen som i allt han företar sig är ”manligt orädd”.⁵⁹

Sammanfattningsvis kan det konstateras att diskursen kring kvinnan som håller sig inom dåtidens konventionella ramar för hur en kvinna ska agera och verka i samhället inte bara betonar kvinnans plats i hemmet och det ansvar för barn och hushåll som det för med sig, utan även den underliggande svaghet som antyds förenat med det kvinnliga könet. Detta manifesteras genom att förstärka uppfattningen om kvinnans underlägsenhet gentemot mannen främst i tidningen *Iduns* noveller, fiktiva berättelser och stereotypa skisseringar. Att de traditionella värderingarna starkast lyser igenom i *Iduns* fiktiva material kan tyda på den verklighetsflykt som i viss mån kännetecknar en damtidning. Då kriget och rådande världsläge manar till en upphöjning av den kompetenta kvinnan och den handlingskraftiga husmodern i reportage och artiklar fungerar då den konventionella kvinnan i fiktionen som en betryggande och nostalgisk symbol för kvinnlighet i äldre tiders trygga Sverige, då mäns och kvinnors roller var tydligt utstakade.

3.1.4 Den borgerliga och kulturella kvinnan

Den borgerliga och kulturella kvinnan är en återkommande framställning i *Idun* under krigsåren. Till skillnad från tidigare nämnda framställningar synliggörs i denna framställning klassperspektivet och *Iduns* anspråk på att vara just en tidning för den borgerliga och ”kulturella”⁶⁰ kvinnan.

Skildringar av utlandssvenskars farofyllda tillvaro i det krigsdrabbade Europa förekommer vid flertalet tillfällen i det undersökta källmaterialet och i reportaget ”I Paris under aeroplanen och en hemfärd i krigstid” berättar den välbärgade svenskan Constance von Scheven, vid tiden för krigsutbrottet bosatt i Paris, om sina intryck av det pågående världsdramat. Hon gör en observation som hon finner intressant:

⁵⁷ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 36.

⁵⁸ *Idun* 1916: 29:e årgången, nr. 1.

⁵⁹ *Idun* 1918: 31:e årgången, nr. 1.

⁶⁰ *Idun* 1916: 29:e årgången, nr. 1.

En förändring märktes dock genast hvad det yttre lifvet angick, och det var damernas toaletter: den stora elegansen var som bortblåst, det blef öfver hufvud taget ansedt som mindre god ton att vara elegant klädd, ja man kan säga, att ju mer distingerad en dam var, desto mer höll hon på att visa sig ytterligt enkel.⁶¹

Med ett citat som ovanstående belyses tidningen *Iduns* borgerliga ambition och strävan att tilltala de uppburna damerna med intresse för sällskapsliv, mode och kultur, då även ett krigsreportage inkluderar observationer gällande kvinnors yttre. Reflektionen kring ”damernas toalett” synliggör framställningen av den borgerliga och kulturella kvinnan samt de förväntningar som fanns på henne att se proper och vårdad ut under alla omständigheter.

Längre fram i reportaget betonas återigen den borgerliga och kulturella kvinnans sociala ställning och vana vid bekvämlighet vilket yttrar sig i fröken von Schevens förfasande över hur hon fått färdas tillbaka till hemlandet under former som inte anstår en dam av hennes sort:

Tåget till le Hâvre, som annars far 6 timmar, använde nu tiden från half 10 på aftonen till kl. 3 dagen därpå, ett öfverfullt packadt tåg, där jag efter att ha betalt en förstaklassbiljett fick sitta inklämd bland bagage i en tredjeklasskupé med två främmande barn i armarna, jag hade nämligen fått i sällskap en fru som reste med fem.⁶²

Trots att flertalet berättelser om kriget manar till de kvinnliga läsarnas sympatier för de kämpande kvinnorna⁶³ och de lidande soldaterna i de krigförande länderna⁶⁴, synliggörs i diskursen kring den borgerliga och kulturella kvinnan ofta krigets små komplikationer för välbärgade kvinnor och överklassdamer, snarare än för de allra mest utsatta människorna. Denna framställning kontrasterar med framställningarna av den kompetenta kvinnan och husmodern, vilka tycks syfta till att ingjuta mod och arbetsvilja i kvinnor genom att upphöja deras kompetens. Framställningarna av den borgerliga och kulturella kvinnan tycks snarare beklaga att socialt och ekonomiskt uppburna kvinnor inte kan fortsätta sin sociala och finkulturella livsföring på samma bekväma sätt i krigstid.

När kvinnors krigsinsatser omtalas i *Idun* sker detta ofta i vördnadsfulla ordalag, men det finns också antydningar som gör gällande att vissa arbetsuppgifter är klart olämpliga för den

⁶¹ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 40.

⁶² Ibid.

⁶³ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 27.

⁶⁴ *Idun* 1916: 29:e årgången, nr. 1.

borgerliga och kulturella kvinnan. En skribents milda förvåning i en rapport från det krigsdrabbade Antwerpen synliggör detta:

Här liksom öfverallt inom hjälparbetet är det frivilliga krafter, hvilka dag efter dag medverka. Det säges mig, att på flera platser ha damer ur den allra högsta societeten utan att sky någon ansträngning åtagit sig denna medborgerliga gärning.⁶⁵

Här syns diskursen kring olika kvinnors förväntade uppgifter i kriget. Genomgående tycks diskursen i *Idun* handla mindre om vad som ansågs vara normativt kvinnligt eller manligt arbete i krigstid, och mer om vilka uppgifter som ansågs vara normativt knutna till kvinnor i olika samhällsskikt. En borgerlig och kulturell kvinna förväntades inte axla samman ansvar som den praktiska husmodern med arbetarbakgrund.

Tidningen *Iduns* framställning av den borgerliga och kulturella kvinnan visar på kvinnors fasa över att förlora status, makt och frihet i kriget. Detta tycks för denna kvinna var lika illa som att lida nöd på rent praktiska ting som bostad och förnödenheter. Ytterligare ett exempel från den svåra situationen i Antwerpen belyser detta:

Och dock - icke är det hungern, som utgör det värsta lidandet. Äfven den obetydligaste i samhället plågas nog mera af förödmjukelsen att känna sig ofri, mot sin vilja beroende af andras hjälp - af att veta att det stolta, rika, vidsträfvande Antwerpen ej mer kan lyda sina egna lagar.

Genom detta resonemang synliggörs den stolthet över sitt ursprung och sin börd som säkerligen återfanns i högre utsträckning bland borgerligheten tack vare dessa individers sociala ställning. I framställningen av den borgerliga och kulturella kvinnan framgår att en stor del av denna kvinnas identitet och värde låg i hennes sociala anseende och hennes känsla av frihet och oberoende.

Den borgerliga och kulturella kvinnans preferenser framkommer vidare i *Iduns* krigsrapportering genom skribenters vilja att uttrycka sig i ordalag som anspelar på elegans, trivsel och det goda livet, vilket tycks vara ett sätt att fångsla målgruppen, borgerlighetens kvinnor. I ett reportage om den svenska kolonins sjukvårdsarbete i Frankrike märks detta:

⁶⁵ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 36.

Svenska koloniens ambulans står säkert ensam om sin karaktär af hem, ensam om den så speciellt svenska hemtrefnad, som ögonblickligen slår en till mötes som en glad hälsning och utesluter hvarje anstrykning af opersonlig ”anstalt”.⁶⁶

I en nyårskrönika från år 1918, året då kriget sedermera skulle få sitt slut, uppmanas *Iduns* läsare att ha de mindre välbeställda kvinnorna i åtanke i krigstid. Skribenten lyfter problemet med de rikas livsmedelslagring, som av de sämre bemedlade ses som osolidarisk, då den ställer den fattiga husmodern i dålig dager:

Vidare upprätthåller lagringen lufsanspråken i umgänge och hvardagslif; när de varor som tagit slut i allmänna marknaden, i vissa hus alltjämt framsätts med synbar triumf och under gästernas beundrande loford, stämpas de hus, där man förhållit sig lojalt mot den allmänna nöden, såsom torftiga och husmödrarna såsom mindre förtänksamma, något som svider djupt i kvinnohjärtan och sporrar till att i sin tur förse sig på smygvägar.⁶⁷

Resonemanget belyser den normativa uppfattningen om att en kvinnas hushåll är en återspeglning av henne som person och kvinna. Denna uppfattning tycktes driva den borgerliga och kulturella kvinnan från de välbärgade samhällsskikten till att även i krigstid sträva efter att upprätthålla sina sociala konventioner gällande umgänge, värdskap och en representativ fasad, trots att detta ibland innebar att andra kvinnors tillkortakommanden accentuerades.

Den borgerliga och kulturella kvinnan framställs i tidningen *Idun* som en självständig dam som vet sin plats i samhället, men som ändå förväntas leva upp till de rådande normerna för en kvinna av hennes börd. Detta tycks inkludera ett upprätthållande av ett städat yttre som andas stil och elegans samt ett visst avståndstagande från arbetsuppgifter och sysslor som kan anses ovärdiga en välbeställd kvinna.

3.1.5 Sammanfattande delanalys

Fyra olika typer av kvinnor framställs främst i tidningen *Idun* under krigsåren; den kompetenta kvinnan, den praktiska husmodern, den konventionella och svaga kvinnan samt den borgerliga och kulturella kvinnan. Genom dessa framställningar syns även Joan Wallach Scotts olika aspekter av hur genus konstrueras.

⁶⁶ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 10.

⁶⁷ *Idun* 1918: 31:e årgången, nr. 1.

Scott resonerar kring kulturella symboler som ett sätt att synliggöra hur genus konstrueras i sociala relationer och detta syns i olika framställningar av kvinnor och kvinnlighet i *Idun* under krigsåren. En symbol för kvinnan och kvinnlighet tycks vara den praktiska hemmafrun och husmodern som med fast hand tar sig an såväl nya som tidigare kända uppdrag i hemmet och i arbetslivet. Med hjälp av den praktiska husmodern som symbol konstrueras en uppfattning om kvinnlighet där attribut som styrka, uthållighet, anpassningsförmåga och ”pliktuppfyllelse i vardagskampen”⁶⁸ värderas högt. Ännu en symbol för kvinnlighet under kriget i *Idun* är den utsatta änkan och modern som tycks tvingas vika sig för sociala normer och som väcker associationer till svaghet, oförmåga att påverka sin egen situation samt ett beroendeförhållande till en man. I omnämningen av flera kvinnotyper görs referenser till den vårdande modern⁶⁹ och kvinnan som hemmets främsta beskyddare⁷⁰, vilka är symboler som knyter an till människors positiva erfarenheter av den trygghet som en mor ofta innebär samt uppfattningen om kvinnan som en säker hamn i hemmet då det stormar runt omkring.

Normer och normativa påståenden är en del av hur genus konstrueras enligt Scott, och detta blir tydligt i *Iduns* framställningar av kvinnor och kvinnlighet. Genomgående syns normativa påståenden i diskursen kring både den svaga och konventionella kvinnan och den praktiska husmodern. Dessa gör gällande att kvinnan har ofrånkomliga plikter gentemot både sin familj och samhället i stort. I den svaga och konventionella kvinnans fall handlar det om att hon förväntas hänga sig åt sin make och familjelivet genom att försaka sig själv och sina intressen och i stunder av rädsla och svaghet förväntas hon vända sig till mannen för tröst och trygghet. I diskursen kring den praktiska husmodern syns normer kring kvinnans naturliga fallenhet för att ta hand om ett hem med allt vad det innebär.

I viss mån syns normativa påståenden även i diskursen kring den kompetenta kvinnan då det betonas att de uppgifter hon eventuellt kan behöva ta sig an i och med kriget inte bör ses som något som framledes kan komma att normaliseras, utan utgör undantag i en svår tid. Här betonas också, liksom i fallet med den praktiska husmodern, normer kring att kvinnor har vissa medfödda kvaliteter, exempelvis ett fredligt tänkande och en samarbetsförmåga, men att de saknar kompetenser som manlig oräddhet.

⁶⁸ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 1.

⁶⁹ *Idun* 1918: 31:e årgången, nr. 35.

⁷⁰ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 19.

Ytterligare en aspekt av diskursen kring den kompetenta kvinnan är det faktum att hon i de flesta sammanhang beskrivs som uträttare av storverk, men att anspråkslösheten med vilken hon uträttar sina arbetsuppgifter är viktig. En kvinna får äga många talanger, men den viktigaste av dem alla tycks vara att inte skryta med alla dessa begåvningar.⁷¹ En kompetent kvinna är en leende, uthärdande kvinna som energiskt och flitigt tar sig an sitt arbete, men som med sin personlighet utstrålar en ovilja att framhäva sina bedrifter och att stå i centrum. Detta förmedlar en normativitet kring förväntningar på kvinnan som ödmjuk och blygsam och överensstämmer dessutom med den bild av den typiska svenskheten som förmedlats genom bland annat läroböcker fram till 1960-talet i Sverige, visar Anders Dybelius forskning kring historiebruk. Ursvenska egenskaper tycks i det sammanhanget vara att stå för sitt ord och på ett nitiskt sätt utföra sitt arbete utan att för den skull förhäva sig själv och sin insats.⁷²

Då den borgerliga och kulturella kvinnan framställs i *Idun* syns också hur kvinnlighet konstrueras utifrån normer om kvinnans yttre attribut. Föreställningar om att en kvinna med sin stil och sitt utseende signalerar sin klasstillhörighet tyder på att utseende var en väsentlig och konstituerande del av kvinnans identitetsskapande.

Hänvisningar till sociala institutioner och organisationer och det politiska sammanhanget är ytterligare en aspekt som Scott menar kan synliggöra konstruktioner av genus. Detta märks i *Iduns* berättelser om kvinnors väg genom utbildningsväsendet och tidningens olika reportage som beskriver hur kvinnor getts tillträde på nya arenor i arbetslivet vilket bidrar till konstruktionen av den kompetenta kvinnan och de möjligheter hon erbjuds i samhället. I fallet med den konventionella och svaga kvinnan och den praktiska husmodern synliggörs inte dessa institutioner lika tydligt då hon oftare begränsas att röra sig inom ramarna för hemmet och därigenom kan sägas vara nekad tillträde till andra arenor. Dock kan hemmet i sig anses vara en av de främsta institutionerna i kvinnors liv under tidigt 1900-tal och alltså vara den plats där hon främst ges utrymme att agera och verka.

En damtidning kan sägas vara en unik möjlighet att få kunskaper om kvinnors subjektiva identitet, som Scott menar är ytterligare en aspekt av hur genus konstrueras i sociala relationer. Då flertalet skribenter vars alster publicerades i *Idun* själva var kvinnor erbjuder dessa texter inblickar i deras självuppfattningar. De ofta socialt och kulturellt uppburna

⁷¹ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 49.

⁷² Anders Dybelius. *Ett hållbart minne? Historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848-2009*. Diss., Göteborgs universitet, 2012, 38.

skribenterna tycks äga stor tilltro till sin egen och andra kvinnors kompetens, vilket visas i framställningarna av den kompetenta kvinnan och den borgerliga och kulturella kvinnan. Inte ens ett världskrig ses som ett hinder för de fantastiskt samarbetsvilliga och fredsivrande kvinnorna. Det tycks inte råda någon tvekan hos skribenterna gällande huruvida Sveriges kvinnor är kapabla att träda in i männens ställe om kriget bryter ut och dessa uppfattningar bidrar till konstruktionen av den kompetenta kvinnan som känner sitt värde och vet att hennes förmågor sträcker sig bortom hushållsarbete och barnpassning.

Den subjektiva identiteten hos den konventionella och svaga kvinnan tycks å sin sida istället snarare bekräfta och hemfalla åt konventioner gällande kvinnors förmenta svaghet och i diskursen kan ett tvivel till den egna personen utläsas då kvinnan tycks känna sina begränsningar och veta de ramar inom vilka hon förväntas verka.

I de framställningar av kvinnor som presenteras i *Idun* under den undersökta tidsperioden syns med tydlighet rådande maktrelationer mellan kvinnor och män. I diskursen kring den kompetenta kvinnan tycks mannens högre position till viss del dock vara hotad, då kvinnor gör anspråk på nya arbeten vilket på sikt därmed kan medföra att de bli mer delaktiga i samhället. I framställningarna av den praktiska husmodern tycks kvinnan på ett ekonomiskt plan vara underordnad mannen, men det framgår också att i hemmet, kvinnans främsta domän, är det hon som har kunskapen och förmågan att nå de bästa lösningarna. Diskursen kring den konventionella och svaga kvinnan i sin tur bekräftar tydligt kvinnans underkastade position i förhållande till mannen. Föreställningen om att kvinnas tid ägs av mannen och hushållet betonas, vilket undergräver kvinnans autonomi och det ses som självklart att den svaga och konventionella kvinnan i stunder av tvivel och ängslan förväntas förlita sig på att den rådige mannen tar över kommandot i alla lägen.

Genom diskursen kring den borgerliga och kulturella kvinnan tydliggörs även maktrelationer mellan olika kvinnor där de välbeställda damerna anses stå över de arbetande kvinnorna och därmed olämpliga att utföra vissa arbetsuppgifter eftersom det potentiellt sett tycks ha kunnat skada deras anseende och status.

3.2 Framställningar av män och manlighet i *Idun*

I nedanstående del av resultatredovisningen redogörs för olika framställningar av män och manlighet som förekommer i tidningen *Idun* under krigsåren. Redogörelsen avslutas med en

sammanfattande delanalys då framställningarna diskuteras utifrån Joan Wallach Scotts teoribildning kring genuskonstruktioner och maktförhållanden.

3.2.1 Olika typer av soldater

Spår av krigets verklighet är tydliga i det undersökta materialet och många av de framställningar av män och manlighet som förekommer i *Idun* tycks vara präglade av det oroliga läget i Europa vid tiden. En vanligt förekommande typ av man som skisseras i *Idun* under krigsåren är därav den hårt prövade soldaten som i många fall inte räds att visa sina känslor och sin rädsla i den farofyllda och vämjeliga situation han står inför. I novellen ”Det röda korset” beskrivs en soldats våndor då han upptäcker att hans sårade kamrats liv är bortom all räddning:

Det föreföll honom, som om något - var det hjärtat? - med ett blixtnabbt, skickligt grepp blifvit skildt ut ur hans kropp under flykten, och som han nu fortfor att springa med uppfläkt tom bröstskorg, med ett jättestort sår, ur hvilket blodet sakta sipprade. När en kula borrade sig in i hans vänstra skuldra, kände han det icke - man skulle kunnat ha stuckit i hans kött med bajonettknifven, utan att han känt annat än det tomma, djupa såret i sitt bröst.⁷³

I novellen beskrivs den stridande mannen som en lojal kamrat som vågar sätta ord på sina känslor av total chock och sorg och som värdesätter sin kamrat till den grad att han själv offerar sitt eget liv för att ge vännen en värdig sista viloplats. I denna typ av soldatskildringar tydliggörs ett kamratskap män emellan som tycks göra det legitimt för soldater att vara nära sina känslor och öppet gråta ut över sina förlorade vänner i den prövande situationen. Dock är diskursen kring den känslolösa soldaten främst förekommande i kortnoveller och andra fiktiva texttyper, vilket gör att det kan antas att denne typ av man är en något idealiserad karaktär som tidningens redaktion utgår från att kvinnliga läsare tilltalas av och önskar läsa om. Framställningen av mannen som lojal kamrat är ytterligare något som kan härledas till konstruktionen av svenskhet som Dybelius betonar i sin historiebruksforskning.⁷⁴

Då en tysk fältläkare rapporterar i ett brev till *Idun* talar han om de stridande männens stora dödsförakt och mod:

Själfr har jag varit i tillfälle att beundra den glada tillförsikt och förmågan att uthärda plågor och lemmarnas förluster hos hundratals sårade tyska soldater.

⁷³ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 40.

⁷⁴ Dybelius, 2012, 38.

Dessa liksom deras hundratals olyckskamrater där ute på slagfälten ha dock en bundsförvant i den eggelse, som själva striden innebär och i en militärisk uppfostrans träning till själfdisciplin.⁷⁵

Då en manlig skribent här målar upp en bild av soldaterna görs detta med betoning på karaktärsdrag som kan relateras till styrka och tidstypisk äventyrlusta och som antyder att en man är kapabel att uthärda svåra prövningar inte bara som en följd av sin militära utbildning, utan även för att en man har en inneboende förkärlek för stridens nerv och spänning. Denna framställning av mannen, som den modiga, starka och äventyrliga förgrundsgestalten i kriget visar sig förvånansvärt sällan i *Idun* under krigsåren och den främsta diskursen kring mannen som soldat rör istället den ynklige, försvagade och hjälplöse soldaten.

Den vårdkrävande och kraftlöse soldaten återfinns i dikten ”En tysk moders brev på vers”. I dikten talas det om sårade män som stoiskt uthärdar sin smärta, men också män som ännu inte förstått vidden av sin situation. Diktörfattaren tycks vilja skapa ett medlidande för den ömklige och svage mannen som porträtteras i hennes verk och som tycks sakna självinsikt gällande sina begränsningar:

I ditt indiska rum ligger en sergeant. Han skrattar idag och leker belåten med alla dina små elefanter. Han säger beständigt: 'snart är jag åter i fält'. - Han ligger fast i sina bindor; de afskuro i förrgår båda hans ben. - Och han vet det icke.⁷⁶

Denna typ av texter kring mannen i hans försvagade skepnad är vanligt förekommande i *Idun*, men det läggs sällan någon värdering i huruvida den sjuklige och sårade soldaten anses vara omanlig till följd av sin kraftlöshet. Istället tycks tidningen appellera till sina kvinnliga läsare att känna medkänsla för dessa stympade män och ge dem det erkännande de förtjänar för sin insats i kriget. Då få svenska män, bortsett från de som frivilligt sökte sig till fronterna, faktiskt befann sig i stridens hetta, blir skildringarna av den sårade soldaten till sin karaktär en aning distanserade. De avser sällan den svenska mannen, utan åsyftar en eländig stackare på en annan plats i världen som *Iduns* läsare äger begränsade kunskaper om.

På ett lättsamt och komiskt sätt beskrivs i ”Mellanhänder. Också en krigshistoria” även där den ynklige soldaten som från sin misär i skyttegravan skriver ett brev till Gud i med en desperat önskan att få en lösning på sina ekonomiska svårigheter:

⁷⁵ *Idun* 1914: 27:e årgången, nr. 49.

⁷⁶ Ibid.

"Lille far", skrifver han, "detta är Wassili Nikolajewitj, som ber för sin hustru och sina barn, man vill jaga bort dem ur vårt lilla hem, därför att de ej kunna betala längre, och din Wassiljoska har ingenting att sända dem, lille far, skicka mig snart etthundra rubel, jag behöfver äfven själf, ty vi lida brist..."⁷⁷

Då den orolige soldatens brev kommer i orätta händer hånas han för sin starka förtröstan på Gud, men får trots det hjälp av sina kamrater att lösa sina penningbekymmer. Trots att denna text är skriven för att ge läsaren lättsmält underhållning poängterar den också en mans starka våndor över att inte kunna försörja sin hustru och sina barn och den känsla av hopplöshet och desperation som det för med sig. Mannen i berättelsen tycks se sig själf som en otillräcklig man då han misslyckas med att ge sin familj det de behöver samtidigt som hans arbete i "en urgröpt, timmerklädd jordhåla i skyttegraven" sliter förgäves i sitt anletes svett.⁷⁸ I denna enkla berättelse betonas och upphöjs dock den normativa uppfattningen att mannen, oavsett omständigheter, faktiskt har det huvudsakliga försörjningsansvaret och att denna plikt är något som är starkt förknippat med manlighet.

Iduns läsare får en inblick i en sårad soldats subjektiva identitetsbildning i den svårmodiga berättelsen "Ur mörkret" där en skadad soldat berättar för sin sköterska om den manliga, grandiosa stoltheten och hyllningarna då han drog ut i kriget, men också om det eländiga som sedan kom att drabba honom:

Jag vill inte trötta edra krigsblaserade öron med hur jag kom med — ni vet hänförelsen, den stora stoltheten, då det bar mot fienden — blommor på hjälmarna — hurrarop och sång. Det var bara en naiv poet, syster Margret, detta jag som flöt i strömmen och drömde stolta drömmar om stora dåd, — — en man bland män — — män, som kämpade... Och döden, ser ni, syster, döden trodde ingen på...⁷⁹

I denna berättelse tydliggörs vikten av positiv förstärkning för en mans självbild och hur soldatens manlighet befästs i och med att han hyllas inför det uppdrag han ska ge sig i kast med och som han snart inser att han romantiserat i alltför stor utsträckning. Bilden av den stolte mannens förändrade uppfattning om sig själf syns då han talar om att själf vilja avsluta sitt liv då han står inför en framtid präglad av medlidande och beroende av andra.

⁷⁷ *Idun* 1916: 29:e årgången, nr. 1.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

En man hatar medlidandet...] jag känner förödmjukelse i edra mjuka händer, då ni stryker min panna eller lägger täcket tillrätta omkring... så otacksam är jag.⁸⁰

Denna framställning av en stympad man visar hur nära förknippat manlighet under den undersökta tidsperioden tycks vara med autonomi och egna förmågor och hur denna uppfattning gör att mannen i berättelsen hellre vill dö än vara föremål för människors sympatier och välvilja. Utifrån den normativa uppfattningen om den självständiga mannen upplever den sårade soldaten svårigheter att konstruera en ny identitet som bygger på attribut som avviker från normen kring tidsenlig manlighet och finner inte sig själv i denna process. Denna inblick i konstruktionen av den manliga könsidentiteten syns sällan i *Idun* och då nästan enbart i fiktiva texter som ovanstående.

Den svenske mannens praktiska uppgifter i kriget och hans potentiella roll som soldat nämns sällan i *Idun*. En manlig skribent uttrycker att han tvivlar på om de svenska männen klarar av ett krig då de är ”rädda för döden och hänger fast vid den ömkliga lifhanken”⁸¹ och att tidens män saknar de attribut som mod och äventyrlusta som återfanns bland äldre generationer. Han presenterar även en potentiell förklaring till sina slutsatser:

Om det nu vore så, att svenskarna i hvardagslag bete sig mindre modigt än i forna tider inför dödsrisken, beror det väl på bristande härdning och på dåliga nerver? Beror det inte snarare på att stora massor af den nuvarande generationen - låt oss göra en inskränkning och tala om de s.k. bildade - att de hvarken tror riktigt fast på Gud eller på Hæckel⁸²?⁸³

Skribenten är fast övertygad om att den svenske mannens rädsla inför döden beror på att han inte valt att hänge sig åt varken tro eller vetenskap och därför saknar insikt om vad han tror händer då jordelivet tar slut. Detta resonemang visar på ett förakt gentemot den bildade och analyserande mannen som vill överväga flera möjligheter och inte rakt av godtar kollektivets normativa uppfattning. Eftertänksamhet och förmåga att reflektera tycks vara gynnsamma egenskaper på universitetet, enligt skribenten, som därmed antyder att den man som blir en lämplig soldat är den som kastar sig in i uppdraget utan att i förväg se dess eventuellt dystra utgång.

⁸⁰ *Idun* 1916: 29:e årgången, nr. 1.

⁸¹ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr 10.

⁸² Personen som åsyftas är Ernst Hæckel, tysk professor i zoologi som bidrog till evolutionslärans spridning.

⁸³ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 10.

De två främsta diskurserna kring den manlige soldaten i tidningen *Idun* under krigsåren och som synliggjorts i ovanstående exempel är dels mannen som djärv, maskulin och hjältemodig och dels mannen som en försvagad och ynkelig individ vars öde vädjar till läsarnas sympatier. Eftersom Sverige var neutralt i kriget kan det antas att det inte fanns ett stort behov av idealiserade hjälteskildringar som skulle sporra läsarnas stridsanda, utan istället fick de mer klarsynta skildringarna av de sårade soldaternas vedermödor utgöra grunden för framställningarna av den manlige soldaten i krigstid i tidningen *Idun*. Dessutom framgår i tidningen att det finns en uppfattning om att svenska soldater tidigare inte varit så väl ansedda då de sällan eller aldrig har fått visa sig på styva linan i en faktisk krigssituation, utan främst åtnjutit de sociala förmåner som en militär befattning innebar:

På den tiden, då kriget var en sagolik hypotes, kunde bärarna af de militära emblemen lätt nog råka ut för att bli betraktade som lyxmänniskor, och gävfo icke sällan själfva stöd åt denna mening. I vår tid ha de - den fredliga kulturen i all ära - fått prägel af sitt värde som landets värn, som dess enda hopp - om faran, som lurar vid våra gränser, skulle bryta in.⁸⁴

Ovanstående citat tyder på att kriget tycks ha fungerat som statushöjare för de män som tillhörde yrkesgruppen soldater då svenskarna i allt högre grad tvingades förlita sig på att arméns krafter klarade av att försvara landet.

3.2.2 Den behärskade och starke gentlemannen

Då det ur en diskurs kan utläsas uppfattningar om kvinnor och kvinnlighet innebär detta oftast att slutsatser kring rådande uppfattningar om män och manlighet samtidigt kan synliggöras. Den konventionella och svaga kvinnan som tidigare redogjorts för i undersökningen och som är vanligast förekommande i tidningen *Iduns* fiktiva material är starkt sammanbunden med framställningen av den behärskade och starke gentlemannen i fiktionen. I noveller och berättelser syns i större utsträckning en idealiserad bild av mannen som innehavare av attribut som kraft, styrka och självbehärskning.⁸⁵

Vikten av att vara en traditionell gentleman är något som vid flera tillfällen lyfts fram i *Idun* utan att det nämns vilka egenskaper som faktiskt kännetecknar denna eftersträfvansvärda man. Gentlemannskapet tycks ses som en inneboende kraft som somliga män besitter. I en

⁸⁴ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 49.

⁸⁵ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 32.

skämtsam krönika om ”sportkvinnor”⁸⁶ påstås det att endast idrotten kan framkalla dessa gentlemannamässiga kvaliteter även hos kvinnor:

Kort och godt: det finns ingen skolning, som på ett mer genomgripande sätt lockar fram hos kvinnan de högsta manliga samlifsdygdena och denna nästan gudomliga fulländning, som uttryckes i det lilla ordet gentleman.⁸⁷

Det faktum att gentlemannen ses som en gudalik varelse tyder på att gentlemannen som framställs i *Idun* inte är en referens till många befintliga samtida män, utan snarare ett upphöjt ideal mot vilket männen bör sträva.

Ideal mannen som utmålas i fiktiva berättelser i *Idun* tycks genomgående bekräfta normativa uppfattningar om kraftfulla och maskulina män. I novellen ”Kärlek och åskoväder” porträtteras friaren Sven som allt den kärlekstörstande kvinnan kan tänkas önska sig:

Hvad han var vacker och manlig och tillika så förtroendeingivande, så enkel och naturlig. Det var liksom så lyst omkring honom, han strålade af ungdom och hälsa och glädje.⁸⁸

Ovanstående citat sammanfattar *Iduns* framställning av mannen som agerar enligt rådande normer för manlighet. Hans yttre tycks tilldragande och signalerar hälsa och välmående, han tycks utgöra en trygg klippa för en kvinna att luta sig mot och han besitter den svårdefinierade naturliga manligheten och gentlemannaskapet.

Då tidningen *Iduns* fiktiva material speglar de män som inte lever upp till idealen kring rådande ideal för manlighet synliggörs tydligare vad normen faktiskt innebär. I novellen ”En vårhistoria” berättas om den högt uppsatte konsuln som går i konkurs och förlorar både status och möjligheter att försörja sin familj.⁸⁹ I resonemanget kring konsulns karriärmässiga misslyckanden syns, liksom i tidigare nämnda exempel på den svage soldaten, hur nära förbunden den man som uppfyller rådande manlighetsnormer är med ett stort handlingsutrymme, en god ekonomi och goda möjligheter att kunna försörja sin familj. Den förkrossade konsuln i novellen tycks emellertid främst sörja sin förlorade status och den identitetskris som kommer därav, något som i berättelsen väcker andra mäns sympatier:

Och rätt hvad det var hade han borrhufvudet djupt ner i händerna och gråtit...
En polis hade hört honom och gått fram för att se hvad det var. Men det var en

⁸⁶ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 33.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ *Idun* 1917: 30:e årgången, nr. 36.

⁸⁹ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 18.

mycket präktig polis, och när han fann konsuln sitta där och gråta, drog han sig diskret undan och såg efter, så att ingen skulle komma och störa honom.⁹⁰

I denna berättelse synes polismannens ovilja att låta allmänheten se konsuln i hans stund av svaghet och förtvivlan, vilket stärker diskursen kring mannen som agerar enligt rådande manlighetsnormer och är kraftfull, gladlynt och stark. Att visa svaghet tycks i detta sammanhang inte vara en önskvärd egenskap hos en man, vilket gör att polismannen i berättelsen försöker bespara den fattige konsuln människors fördömande blickar och förakt.

Vikten av den behärskade och starke gentlemannens status och yttre välstånd synliggörs vid flertalet tillfällen i *Idun* och kan antas höra samman med tidningens kulturella anspråk och önskan att platsa i de finare salongerna. Det talas i en berättelse om att yrken som kräver en elegant klädstil och ett vårdat yttre ofta värderas högre, trots att ett arbete av den typen sällan bringar särskilt goda inkomster till hushållet:

Det har ofta nog påpekats, att ett otal småsysslor i samhället ställa höga kraf på innehafvarens yttre stil, medan de knappast inbringa en idog och lagom nykter murares dagslön.⁹¹

Ovanstående citat visar att vissa män tog lågavlönade, men till det yttre eleganta, arbeten för att därigenom låta påskina ekonomiskt välstånd och den status som den idealman som följer rådande manlighetsnormer tycks äga.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att den behärskade och starka gentlemannen med förmåga att försörja sin familj främst förekommer i *Iduns* fiktiva material och bekräftar traditionella föreställningar om exempelvis olämpligheten i manlig känslsamhet. Värt att notera är dock att framställningarna av mannen som agerar enligt rådande manlighetsnormer i *Idun* är relativt få, och manlighet diskuteras främst i reportage där den tidigare nämnda soldaten med sina varierande attribut omnämns.

Att den behärskade och starke gentlemannen presenteras främst i tidningens fiktiva material som noveller och dikter kan säkerligen höra samman med den verklighetsflykt som damtidningen som publikation innebär, vilket även konstaterades i fallet med framställningarna av den konventionella och svaga kvinnan i *Idun*. Tidningsläsarna fick genom första världskrigets verklighet ta del av berättelser om män som vann ära och

⁹⁰ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 18.

⁹¹ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 45.

berömmelse som soldater, men främst de män som försvagades genom sina uppgifter i kriget och dessa skildringar utgjorde mest troligt en obehaglig påminnelse om potentiell fara som skulle kunna komma att förändra villkoren för både män och kvinnor. I *Iduns* fiktiva material där den starke mannen som agerar enligt rådande manlighetsnormer förekommer bortser skribenter från tidens allvar och förmedlar en bild av vad som säkerligen var många kvinnors idealman och drömpartner. Berättelserna om soldater visar genomgående en fulare och mindre polerad bild av de män som i sin samtid inte uppfyller normerna för vad en traditionell man ska vara, medan *Iduns* fiktiva berättelser om idealmannen som följer rådande manlighetsnormer fungerar upprätthållande för de förhållanden som rått innan kriget då mannen allt som oftast ansågs vara sinnebilden av styrka, mod och elegans.

3.2.3 Sammanfattande delanalys

De främsta framställningarna av män och manlighet som förekommer i tidningen *Idun* under krigsåren är olika typer av soldater, både hjältemodiga och ynkliga, och de behärskade och starka gentlemännen. Dessa framställningar innehåller några av de symboler som Joan Wallach Scott menar bidrar till konstruktioner av genus. Den behärskade och starke gentlemannens styrka liknas vid en gladiators⁹² och en parallell dras mellan den ideala mannen och Marcus Aurelius⁹³, den historiske romerske kejsaren, två referenser som väcker associationer som kraft, styrka och makt. Även soldaten fungerar i *Idun* stundtals som en symbol för mannen och manlighet, något som kompliceras en aning av de skilda diskurserna kring soldaten, ibland som en stark och ärevördig slagskämpe, men oftast som en försvagad och begränsad man. Dock tycks det, inte helt oväntat, vara enbart den förstnämnda definitionen av soldaten som åsyftas då mannen liknas vid en soldat.

I framställningarna av män och manlighet i tidningen *Idun* synliggörs föreställningar som tydligt visar på normativa uppfattningar om mannen, hans uppgifter och egenskaper. Det antas att mannen ska vara den självklara familjeförsörjaren och då han misslyckas i sitt uppdrag undergrävs hans maskulinitet, vilket tydliggörs i framställningen av den sårade och ynklige soldaten som inte längre kan försörja fru och barn och därmed inte ses som en riktig man. Den normativa uppfattningen om mannen som mindre benägen att visa känslor bekräftas till viss del i framställningen av den behärskade och starke gentlemannen. När soldaten omtalas tycks det dock vara acceptabelt för den hjältemodige soldaten att broderligt

⁹² *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 32.

⁹³ *Idun* 1915: 28:e årgången, nr. 1.

gråta över sin bortgångne kamrat, vilket tyder på att andra normer för manlighet tycks ha varit närvarande i militära sammanhang.

Genom att mäns aktivitet i såväl armé som i litterära kretsar och övrigt arbetsliv synliggörs i *Idun* manifesteras det handlingsutrymme som män vid tiden åtnjöt inom utbildningsväsendet, politiken och på arbetsmarknaden och detta förtydligas ytterligare i diskursen kring soldatyrkets ökade status i och med kriget och vad det kan ha inneburit för det manliga identitetsskapandet.

Den subjektiva identitet som Scott menar bidrar till genuskonstruktioner syns i *Iduns* framställningar av män och manlighet. Detta märks främst i de sårade soldaternas identitetssökande då deras självuppfattning tvunget måste förändras då de söker nya former av manlighet när de inte längre kan ta sitt försörjningsansvar. Den ynklige mannens självhat och aversion mot medlidande bekräftar också mannens önskan om att känna sig självständig och oberoende.

Genomgående kan framställningarna av mannen som agerar enligt rådande manlighetsnormer i *Idun* sägas förklara maktförhållanden mellan män och kvinnor då mannen tack vare sin fysiska styrka, oräddhet och försörjningsförmåga legitimeras i sin roll som familjens överhuvud i flertalet framställningar. I fallet med den hjälplösa och vårdkrävande soldaten, eller för den delen den frånvarande soldaten vid fronten, rubbas dock dessa maktförhållanden då kvinnor ges tillträde till nya arenor då de tvingas axla nya uppgifter, vilket kan ha bidragit till nya föreställningar kring maktrelationerna delvis i samhället som helhet, men också delvis i familjekonstellationer.

4 Analys

Tidigt 1900-tal kom att bli en omvälvande tid i historien för både män och kvinnor då rådande förhållanden kom att utmanas och omformuleras vilket synliggjordes på många sätt, däribland genom veckopressen. Det faktum att tidningen *Idun* var en publikation som riktade sig främst till kvinnor har framgått tydligt i arbetet med den genomförda undersökningen. Överlag syns den kvinnliga profilen genom en mycket högre närvaro av kvinnor i undersökningsmaterialet, medan männen tycks vara birollsinnhavare. Detta bidrar förstås med en intressant aspekt då framställningar av kvinnor och män studeras. Genomgående i materialet upplevs *Idun* vara kvinnans vän och förtrogna, vilket säkerligen kan vara en anledning till de många stärkande framställningarna av de kompetenta kvinnorna med ljusa framtidsutsikter.

I *Idun* syns framställningar av både män och kvinnor som tycks röra sig inom rådande normer för vad som ansågs vara manligt respektive kvinnligt vid tiden för det första världskriget, men dessa framställningar av både konventionella män och kvinnor tycks, som tidigare konstaterats, vara vanligast förekommande i fiktiva inslag som noveller och kortare berättelser, inslag som syftar till underhållning och igenkänning. Liksom karaktärer i filmer, TV-serier och böcker ofta får personifiera dagens normer för hur den ideala mannen respektive kvinnan ska uppträda och se ut, är det rimligt att anta att ett liknande förhållande rådde under tidigt 1900-tal då kvinnor önskade likna den kärlekskranka flickan i novellerna och männen såg upp till den kraftfulle och maskuline friaren i berättelserna. I detta sammanhang tycks *Idun* fungera som den verklighetsflykt som Lisbeth Larsson menar att damtidningar så ofta kan utgöra.⁹⁴ Dessutom visar dessa framställningar tydligt på hur det som Joan Wallach Scott kallar normativa tolkningar får fungera som en mall för hur en ideal man eller kvinna ska vara, trots att det finns otaliga bevis på människor som genom historien har agerat på andra sätt och därmed inte levt upp till de normativa förväntningar som förknippas av respektive kön.

Trots att tidningen *Iduns* fiktiva material förmodligen främst syftade till att underhålla, utgör dess symboler och normativa påståenden ändå delar av det som Joan Wallach Scott menar konstruerar genus och skapar förställningar om kvinnlighet och manlighet. Då den svaga och konventionella kvinnan som tyr sig till den modige och behärskade gentlemannen i stunder av oro uppträder i *Idun* synliggör detta rådande föreställningar om en maktrelation

⁹⁴ Larsson, 1989, 8.

där mannen till följd av sina attribut står i en överlägsen position gentemot kvinnan med sin påstått medfödda svaghet och ängslan.

Caine och Sluga menar att ett ”könskrig” utbröt i Europa under tidigt 1900-tal då konventioner kring kvinnlighet och manlighet utmanades i samband med världskriget.⁹⁵ Trots att Sverige i egenskap av neutral nation inte befann sig i stridens hetta tyder dock diskursen i *Idun* kring den handlingskraftiga kvinnan och mannen som tvivelaktig soldat på att detta ”könskrig” hade viss bäring även i den svenska kontexten. Detta blir ett tydligt exempel på det Scott benämner som en ”konflikt” då könsroller har omförhandlats, men att denna process sedan osynliggjorts genom att utelämnas i historieskrivningen.

I *Idun* framställs kvinnan som den som i samband med kriget framgångsrikt tillskansar sig nya attribut och roller, exempelvis i arbetslivet, medan mannen å sin sida framställs som potentiellt oförmögen att leva upp till de traditionella förväntningarna ställda på män i krigstid. Dessa framställningar kan tyda på en förändring i maktrelationerna mellan kvinnor och män även i Sverige då sociala institutioner och organisationer välkomnade kvinnor in i politik och arbetsliv på ett nytt sätt. Under tidigt 1900-tal var politiska beslut såsom allmän och lika rösträtt något som utgjorde ytterligare ett hot mot typiskt manliga arenor och som skulle komma att ge kvinnor större handlingsutrymme. Den genomförda undersökningen kan därmed bekräfta Scotts påstående kring samhällsorganisation och sociala institutioner som tydliga områden där genus kan fungera som en förklaringsmodell till rådande förhållanden. Framställningarna av den kompetenta kvinnans begynnande självständighet kan även sägas ligga i linje med Gullan Skölds forskning kring kvinnoroller i veckopressen där hon under en senare tidsperiod kan skönja kvinnans självständiga roll som samhällsvarelse.⁹⁶

I överensstämmelse med Ulrika Holgerssons forskning kring *Svensk Damtidning*⁹⁷ kan det konstateras att även tidningen *Idun* diskurs kring kvinnor upphöjer arbeterskor från de lägre samhällsskikten och lovordar deras insatser och kvaliteter. Dock går det i *Idun*, möjligen till följd av publikationens tänkta borgerliga målgrupp, att utläsa att en del arbetsuppgifter som arbetarklassens kvinnor tar sig an inte i praktiken lämpar sig för mer välbärgade damer.

⁹⁵ Caine och Sluga, 2003, 206.

⁹⁶ Sköld, 1998, 360.

⁹⁷ Holgersson, 2005, 297.

I flertalet reportage i *Idun* märks det hur kvinnan för fram sin talan i kriget, medan mannen som tänkbar soldat stundtals tycks skrattretande. Då Sverige så länge varit ett land förskonat från krig är det tänkbart att mannen som soldat och krigare var en del av den manliga identiteten som med tiden försvunnit i Sverige. När då kvinnan vid samma tid framställs som kompetent och förmögen att överta mannens uppgifter i ett eventuellt krig kan det antas att detta utgjorde ett hot mot manligheten då männen upplevde sig vara utbytbara.

I flertalet framställningar av män och kvinnor i *Idun* kan en komplementär part av det motsatta könet urskiljas. Den sårade och svage soldaten vårdas av den kompetenta kvinnan, medan den friske, kraftfulle friaren tar den svaga kvinnan under sina vingars beskydd. Genomgående tycks mannen och kvinnan i *Iduns* framställningar stå i ett komplementärt förhållande till varandra då den ena parten tycks vara innehavare av makten i relationen. Det tas för givet att karriärkvinnan helst bör skaffa sig en undergiven och barnkär make, medan den framgångsrike läkarens hustru bör vara av den stillatigande och hemmakära typen.

Sammantaget kan det konstateras att ett flertal olika framställningar i *Idun* under krigsåren synliggör män och kvinnor som agerar i enlighet med rådande konventioner och där kvinnor ses som den underlägsna parten i relationen. Dock syns det i *Iduns* krigsrelaterade material även andra framställningar som, likt Joan Wallach Scott uttrycker det, ”rubbar föreställningen om beständighet”⁹⁸ och belyser män och kvinnor som avviker från normen. Detta synliggörs bland annat genom diskursen kring den kompetenta kvinnan i krigstid som positionerar kvinnan som tongivande i förhållande till mannen.

⁹⁸ Scott, 2004, 98.

5 Slutdiskussion

Genom arbetet med den genomförda undersökningen har jag kunnat konstatera att svensk veckopress är ett rikt källmaterial som erbjuder en mängd olika ingångar till historisk forskning. Samtidigt är materialet till sin karaktär aningen spretigt och svårt att greppa till följd av de många olika typerna av artiklar, reportage, noveller och dikter som en damtidning kan innehålla. Att avgöra seriositeten i vissa artiklar har stundtals varit utmanande i arbetet med undersökningen eftersom humor på tidigt 1900-tal inte alltid tycks överensstämma med dagens uppfattningar om vad som är roligt.

Då jag gick in i uppsatsarbetet med ambitionen att synliggöra hur män och kvinnor framställs i en damtidning förväntade jag mig till största delen att möta stereotypa uppfattningar om traditionella och hemmavarande kvinnor och stora starka män. Jag förvånades därför av de många framställningar som alltigenom stärker kvinnans position och upphöjer hennes förmåga att klara av nästan vad som helst. Detta var en framställning av kvinnan som jag inte kände igen från den tidigare forskning kring veckopress som jag hade läst, vilket kändes intressant. Att även den ynklige och svage mannen var vanligt förekommande i *Idun* utgjorde också det ett överraskningsmoment.

Att urskilja flertalet framställningar av kvinnor och kvinnlighet i *Idun* var inte svårt, och som tidigare nämnts så är synligheten av kvinnor stor i *Idun*. Det som däremot blev en utmanande del av undersökningen var att urskilja män och manlighet i *Idun*, vilket tycks vara en relativt outforskad del av veckopressen. Efter att jag dock hade fattat beslutet att använda såväl fiktivt som övrigt innehåll i tidningen upptäckte jag fler referenser till män och som på belysande sätt fungerar som exempel på olika föreställningar om män och manlighet.

Idun som publikation kan användas för vidare forskning på flertalet sätt. Att närmare granska hur klasskillnader synliggörs i tidningen är en intressant ingång, liksom att studera *Iduns* spalt för insända frågor där både högt och lågt diskuteras. Om jag skulle bygga vidare på min egen undersökning skulle jag gärna studera föreställningar om manlighet och kvinnlighet i en viss typ av innehåll i *Idun*, exempelvis noveller eller dikter för att ha en möjlighet att undersöka en avgränsad del av ett större antal tidningar.

6 Käll- och litteraturförteckning

6.1 Källor

En fullständig redovisning av uppsatsens samtliga citerade inslag i *Idun* finns i författarens ägo.

Idun 1914: 27:e årgången, nr. 31, 40, 43, 49.

Idun 1915: 28:e årgången, nr. 1, 2, 4, 6, 10, 18, 20, 21, 27, 29, 31, 32, 33, 36, 41, 45, 49, 51.

Idun 1916: 29:e årgången, nr. 1, 7, 10, 14, 19, 27, 36, 45.

Idun 1917: 30:e årgången, nr. 1, 4, 10, 19, 23, 27, 36, 45.

Idun 1918: 31:e årgången, nr. 1, 9, 18, 22, 27, 30, 35, 40, 44.

6.2 Litteratur

Boréus, Kristina. ”Diskursanalys”, i: Ahrne, Göran och Svensson, Peter. (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, 2011.

Boréus, Kristina. ”Texter i vardag och samhälle”, i: Ahrne, Göran och Svensson, Peter. (red.). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber, 2011.

Caine, Barbara och Sluga, Glenda. *Europas historia 1780–1920: Ett genusperspektiv*. Stockholm: Natur & Kultur, 2003.

Connell, Raewyn. *Maskuliniteter*. 2. uppl. Göteborg: Daidalos, 2008.

Dybelius, Anders. *Ett hållbart minne? Historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848-2009*. Diss., Göteborgs universitet, 2012.

Gustafsson, Karl-Erik och Rydén, Per. (red.). *Den svenska pressens historia 2: Ären då allting hände (1830–1897)*. Stockholm, Ekerlid, 2001.

Hirdman, Yvonne. *Kvinnohistoria: Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion, 1992.

Holgersson, Ulrika. *Populärkulturen och klassambället: Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*. Diss., Lunds universitet, 2005.

Larsson, Lisbeth. *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*. Diss., Lunds universitet, 1989.

MacKay, John P. *A history of world societies*. 9. uppl. Boston: Basingstoke, 2012.

Scott, Joan Wallach. ”Genus – en användbar kategori i historisk analys”, i: Carlsson Wetterberg, Christina och Jansdotter, Anna. (red.). *Genushistoria: En historiografisk exposé*. Lund: Studentlitteratur, 2004.

Sköld, Gullan. *Från moder till samhällsvarelse: Vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nittiotal i familjetidningen Året Runt*. Diss., Stockholms universitet, 1998.

Stråth, Bo. *Sveriges historia: 1830–1920*. Stockholm: Norstedt, 2012.

Sturfelt, Lina. *Eldens återsken: Första världskriget i svensk föreställningsvärld*. Diss., Lunds universitet, 2008.

Sturfelt, Lina. Draken, dödsmaskinen och tjocka Bertha: Första världskrigets vapen i svensk veckopress. *Historisk tidskrift*. vol 128. no. 3 (2008): 411–426.

Svensk presshistorisk förening. *Presshistorisk årsbok 2012*. Stockholm: Svensk presshistorisk förening, 2012.

6.3 Elektronisk litteratur

Gyllenhaal, Lars, och Westberg, Lennart. *Svenskar i krig 1914-1945*. Lund: Historiska Media, 2008. E-bok.

Joan Wallach Scott. *Nationalencyklopedin*. 2017. <http://www.ne.se.uppslagsverk/encyklopedi/lang/joan-w-scott> (Hämtad 2017-05-23).

Liedman, Sven-Eric. Michel Foucault. *Nationalencyklopedin*. 2017.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/michel-foucault> (Hämtad 2017-06-12).

Manns, Ulla. Kvinnoorganisation. *Nationalencyklopedin*. 2017.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kvinnoorganisation>
(Hämtad 2017-04-28).